

6262

સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા છે.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૭૧૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ ૨૩૦૧ ૨૧૪

વિષય ૧૩૪૪:૪

બાલવાર્તાવલિ

અંક ૮ મા.

રંકનો રાજ

અંગ્રેજ કવિ મેરીસક્રિપ્ટ 'મૅન ઓન' દ્વારા લેખેલ અનુવાદ.

અનુવાદક,

વીરબલ્લ હરિસુખરામ મહેતા,

એસ. ટી. સી.

પ્રકાશક,

બાલસાહિત્ય પ્રકાશ મંદિર.

સોનીકપીઆ-મુરત.

પ્રથમાવૃત્તિ.

સંવત ૧૯૭૬

ઈ. સ. ૧૯૨૦

કિંમત અઢી આના.

ગુજરાત પ્રજાસત્તા
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ સંગ્રહ

પ્રસ્તાવના.

‘રંકનો રાજ’ બાલવાર્તાવલિનો ૮ મો અંક છે. અંગ્રેજ કવિ મી० મોરીસે બુની દંતકથાઓ અને વાર્તાઓ પરથી કાવ્યો રચેલાં, તેમાંનું એક “મૅન ઑર્ન ટુ બી કીંગ” નામનું છે; તેનો આ અનુવાદ છે.

કાગળોની મોંઘવારી અને છાપખાનાના વધેલા દરને લીધે આ પુસ્તકની કિંમત, બાલવાર્તાવાલનાં અગાઉ પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકો કરતાં વધારે રાખવી પડી છે. આશા છે કે હાલના અંગ્રેજો જોતાં તે કિંમત વધારે નહિ લાગે

બાલસાહિત્ય પ્રકાશ મંદિર,
મોનીફ્ફીઆ-મુરત.
તા. ૧-૭-૧૯૨૦

પ્રકાશક,

રંકનો રાજ.

પ્રકરણ ૧ લું.

ભવિષ્યવાણી.

પૂર્વે, ધણાં ધણાં વર્ષોની વાત ઉપર, એક સમયે રાજા થઈ ગયો. તે વિશાળ રાજ્યનો માલીક હતો; સુવર્ણની તેને ખોટ નહતી; માન પ્રશંસા તેને જ્યાં ત્યાંથી મળતાં. કશી વાતની તેને ખોટ ન હતી. રાજ્યમાં સર્વત્ર સુખ, શાંતિ અને વ્યવસ્થાનાં દર્શન થતાં હતાં. હુંકમાં તે સર્વ વાતે સુખી હતો.

રાજા ધણો વિદ્વાન હતો. જાતે વિદ્વાન હતો એટલુંજ નહિ, પરન્તુ વિદ્વાનોની કદર કરનારો અને તેમને પોષનારો પણ હતો. એના દરબારમાં દેશ દેશના વિદ્વાનો એકત્ર થતા, અને પ્રત્યેક વિદ્વાન પાસેથી તે કાંઈને કાંઈ જ્ઞાન ગ્રહણ કરતો. મધમાખીની પેઠે જ્યાં ત્યાંથી જ્ઞાન ગ્રહણ કરનાર આ રાજા ધણો જ્ઞાની ગણાતો હતો.

શુભ પ્રસંગે શાંધી તે વિદ્વાન લોકોને પોતાના દરબારમાં બોલાવતો, અને તેમનો સત્કાર કરી કેટલોક સમય જ્ઞાનગોષ્ઠિમાં કહાડતો. આવા એક પ્રસંગે તેણે ધણા વિદ્વાનોને નિમંત્રણ કર્યું હતું. તેઓની સાથે એ ભવ્ય દરબારમાં તે ભેડો હતો, અને વાર્તાવિનોદ તથા જ્ઞાનગોષ્ઠિ ચાલી રહ્યાં હતાં. એવામાં તેની દષ્ટિ એક

વયોવૃદ્ધ વિદ્વાનના ઉપર પડી. સર્વ વિદ્વાનો પરિચિત હતા; પરંતુ આ વિદ્વાન તેને અપરિચિત લાગ્યો. તેના મોટા માથાપર રૂપેરી વાળો ચળકતા હતા, તેના મુખપર કચ્છલીઓ પડી હતી, અને તેની આંખમાં જ્ઞાનનું તેજ ઝળકી રહ્યું હતું. તેના વિશાળ કપાળપર પડેલી રેખાઓ સૂચવતી હતી કે તેણે ધણું મનન કર્યું હશે.

તેની આંખો અભેદ વાતોનો ભેદ જોઈ શકતી ન હોય એમ લાગતું હતું. તે બહુ થોડું બોલતો હતો, અને તેનાપર કોઈ ઝાઝું શબ્દ પણ આપતા નહોતા. તેના મુખપર કાંઈક વિચિત્ર પ્રકારનું સ્મિત છવાઈ રહ્યું હતું. પોતાની પાસે બેઠેલા વિદ્વાન મંડળની પેલે પાર તે જ્યારે રાજા તરફ દૃષ્ટિ કરતો, ત્યારે જાણે તે રાજાની કાંઈ અસંકરી ન કરતો હોય એમ જણાતું હતું !

રાજા વયે યુવાન હતો; પરંતુ તે ધણો ચાલાક અને હુન્ન્યો હતો. આ વૃદ્ધના મુખપર પ્રકાશતું ભેદભર્યું સ્મિત તેણે દીડું, અને તેનો ભેદ સમજી લેવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે વૃદ્ધને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો, અને પૂછ્યું, “હે વૃદ્ધ વિદ્વાન ! આપ કોણ છો ? ક્યાંથી આવો છો ? શું ધંધો કરો છો ? આપ કવિ છો, ઇતિહાસકાર છો, ખગોળવેત્તા છો, જ્યોતિષિ છો, માનવીને જીવનદાન આપનાર વૈદ્ય છો કે કોણ છો ? આપનો અહીં પ્રધાનવામાં શો હેતુ છે તે મને સ્પષ્ટ કરો.”

વૃદ્ધે નમ્રતાથી હિતર આપ્યો, “હે રાજા ! જ્ઞાનમંદિર જે ઉચ્ચ સીધી ટેકરીપર આવેલું છે, ત્યાં પહોંચવાના પ્રયત્નો કરવામાં મેં મારી જીંદગી ગુમાવી છે. પરંતુ હજી સુધી હું થોડોજ અહીં

શક્યો છું-મંદિર હજી બહુ દૂર છે ! હું દૂર મેદાનમાં મારાં ઘેરાંઓ ચારતો હતો ત્યારના કરતાં વધારે ડાહ્યો થયો નથી. મારું જ્ઞાન ધાતું અદ્ય છે. પરંતુ હું આપને એક વાત કહેવાને આવ્યો છું. તે વાત આપના રાજ્ય અને રાજ્યાસનને લગતી છે. એક વેળા નભોમંડળ તરફ દષ્ટિ કરતો હું ઉભો હતો તે સમયે મને એ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું.

વૃદ્ધનાં આ ભેદભર્યાં વચનોએ રાજાની જીજ્ઞાસા વધારી. તેણે કહ્યું કે આપ જે જાણતા હો તે સત્વર કહો.

વૃદ્ધે કહ્યું, “રાજન્ ! આપનો આ જીતો રાજ્યવંશ અત્યાર સુધી અખંડ રહ્યો છે; પરંતુ આપ એ વંશના છેલ્લા નૃપતિ છો. મારા તારાઓના પુસ્તકમાં લખ્યું છે કે આપના પછી એ ગાદી કોઈ ગરીબને ગૃહે જન્મ પામેલા દીન જનને મળશે.”

આ સાંભળીને રાજા આશ્ચર્ય પામ્યો, અને પેલા વૃદ્ધને કહ્યું કે, “આપના જ્ઞાનનું મને કાંઈ પ્રમાણ બતાવો. આ ખોટી સ્વાર્થી યુક્તિ નથી પરંતુ સત્ય ભવિષ્યવાણી છે એમ માનવાને શું કારણ છે ? મને સંતોષ થાય એવું પ્રમાણ આપો. હું સંતુષ્ટ થતાં સુંદર બક્ષિસ આપીશ. જોઈએ વાર જે હું એકલોજ જાણું છું તે વાત આપ મને કહી શકશો ખરા ?”

વૃદ્ધે કહ્યું, “આ સજ્જનોને અહીંથી દૂર જવાની આજ્ઞા કરો. એ લોકના ગયા બાદ હું આપને આપની કેટલીક છુપી વાતો કહીશ. આપને સંતોષ થાય કે ન થાય તેની મને પરવા નથી. મારાપર વિશ્વાસ મૂકવો ઘટે તો મૂકજો; નહિ તો મને જીકો ગણજો. અહીંથી પાછા જવાની રજા સિવાય મને બીજું કશું જોઈતું નથી.”

“જેવી આપની ઇચ્છા.” એમ કહી રાજાએ સર્વ સજ્જનોને માર્ગ આપવા કહ્યું, અને ખુલ્લી હવામાં જતો ન હોય એવું ડાળ કરી પેલા વૃદ્ધની સાથે વાતો કરતો કરતો બહાર નીકળી પડ્યો.

વૃદ્ધોની છાયા હેઠે જ્યારે તેઓ આવ્યા ત્યારે રાજા વૃદ્ધ તરફ ક્યોં અને બોલ્યો, “સજ્જન જે કહેવાનું હોય તે કહી દો અને આ મૂર્ખતાના પ્રકરણને અંત આણો.”

વૃદ્ધે રાજાના કટાક્ષનો સ્મિતવડે સત્કાર ક્યોં અને કહ્યું, “રાજન્! સાંભળો. પછી જેમ ઇચ્છા થાય તેમ વર્તજો લગભગ એક વર્ષની વાત ઉપર આપ અને આપનો વિશ્વાસુ સરદાર મુરસેન આ વૃદ્ધ હેઠે ઉભા હતા. આપે એને દ્રાક્ષાસવ ઝેર મેળવીને આપ્યો, અને આપના પર પરમ વિશ્વાસ રાખનાર આપનો એ સરદાર તે પી ગયો. આપના વિશ્વાસઘાતી વર્તનનું એને સ્વપ્ન સરખું પણ ન હતું. આપની ગુલ્ય વાતો એ બધી જાણતો હતો, તેથીજ આપે એનો જીવ લેવાની આ યુક્તિ કરેલી. પરંતુ મૂખ્ય કારણ તો એ હતું કે આપના માનીતા સરદાર કેસરીસિંહના ખુનની વિગતો રખેને એ કાઢને કહી દેશે એવી આપને બીતિ રહેતી હતી.”

દુનીઆબરમાં પણ જે વાતની પોતાના સિવાય કોઈને ખબર નથી એમ રાજા માનતો હતો, તે વાતો વૃદ્ધને મુખે સાંભળીને રાજાને આશ્ચર્ય થયું; અને તે સહજ શરમીંદો પણ પડી ગયો. પણ તે ગુરસે થયો હોય એવું ડાળ કહ્યું અને વૃદ્ધને મોતની ધમકી આપી.

પરંતુ સત્યનિષ્ઠ વૃદ્ધ ખીધા વિના કહ્યું કે “હે! રાજન્, મોતથી હું ડર એમ નથી. હજી તો મારે બહુ બહુ જીવવાનું છે

અને બહુ બહુ વેતરવાનું છે. હવે હું મારી રંક ઝુંપડીએ પાછો જઈશ. હું વૃદ્ધનું કહ્યું માનો તો ભાગ્યમાં જે નિર્માણ થઈ ચૂક્યું છે તેની સામા થશે મા. જે અનિવાર્ય છે તેને અધીન થઈને પ્રશંસા મેળવવી એજ ઉત્તમ માર્ગ છે. પછી જેની આપની ઇચ્છા.” એમ કહી તે ચાલતો થયો.

રામ પાછો દરબારમાં આવ્યો. તેનું મુખ દેખીતું હસતું હતું પરંતુ તેના અંતરમાં ચિંતાના ભડકા ભલુકતા હતા. એક નીચ વર્ગનો બાળક પોતાની રાજ્યગાદી પર બેસે એ વિચારથી તેના ચિત્તમાં ક્રોધ વ્યાપી રહ્યો હતો. તેના મુખપર હવાએથી ચિંતાની છાયા અન્ય કોઈએ જોઈ નહિ કારણ કે સૌ મિજબાનીના આનંદમાં ગરક થઈ ગયા હતા. અને પોતાના મનની વાત કેમ છૂપાવવી અને બહારનો દેખાવ અંતરની સ્થિતિથી ઉલટો કેમ બતાવવો એ રાજાને બહુ સરસ રીતે આવડતું હતું.

પ્રકરણ ૨ જી.

શિકાર.

કેટલાક દિવસ સુધી તો રાજાની સ્થિતિ બહુ ચિંતાગ્રસ્ત રહી. મારા પછી એક સાધારણ ગામડીઆનો કોઈ ઢોકરો ગાદીએ આવશે એવું વિચારતાં તે કંપી હતો. પેલા વૃદ્ધની ભવિષ્યવાણી સિવાય કશી બીજી વાતનો તે વિચારજ કરી શકતો નહિ. પરંતુ સર્વ બક્ષી.

કાળ એની ચિંતાને પણ ખાઈ ગયો, અને રાજા ફરીથી ખુશ મિનન બન્યો.

થોડાક કાળ વિત્યાબાદ તેણે એક ઉંચા ડૂળના રાજ્યકુટુંબની સુંદર યુવતિ સાથે લગ્ન કર્યા; અને તેની સાથે સુખચેતનાં અને આનંદમાં રહેવા લાગ્યો. રાણી સુંદર હતી એટલુંજ નહિ, પરંતુ તેનો સ્વભાવ એવો હતો કે કોઈ પણ તેને ચઢાય. રાજા તો એમજ માનવા લાગ્યો કે સ્વર્ગ નીચે ઉતરીને તેના મહેલમાંજ આવ્યું છે. વૃદ્ધની ભવિષ્યવાણીની સ્મૃતિ તેના સ્મૃતિપટ પરથી તદ્દન ભૂંસાઈ ગઈ હતી; તે એટલે સુધી કે તેનું કદી સ્વપ્ન સરખું પણ આવતું નહિ.

આ પ્રમાણે સુખચેત અને આનંદમાં એક વર્ષ વિત્યા બાદ એક દિવસ રાજા પોતાના સરદારોને લઈને શિકારે નીકળી પડ્યો.

શિકાર ધણો સફળ નીવડ્યો. ધણા ઉમદા શિકારોથી કોથળા ભરાઈ ગઈ. પરંતુ એવું બન્યું કે છેક મોડેથી રાજાની દષ્ટિ એક સુંદર હરણ પર પડી અંધારૂં થવાની તૈયારીમાં હતું; છતાં તેણે ધોડાને એડી મારી અને પોતાના સરદારોને પાછળ આવવાનું કહ્યું. તેણે નિશ્ચય કર્યો કે ગમે તે થાય પણ આ હરણને જવા દેવું નહિ. હરણ સિવાય અન્યકશાનો વિચાર ક્યાં વિના તે તેની પૂઠે મંડયોજ રહ્યો. પરંતુ પેલું હરણ તો હતું તેટલું ને તેટલું દૂર રહે ! જેમ રાજાના ધોડાનો વેગ વધે તેમ એનો પણ વેગ વધતો જણાય ! સરદારો પાછળ પડી ગયા; અને અંધારૂં એટલું તો વધી પડ્યું કે ક્યાં જવું તે સુઝેજ નહિ.

આખરે લાચારીએ તેણે ઘોડાને થોભાવ્યો. આસપાસનાં વૃક્ષોની
 ઘટામાંથી તારાઓનું તેજ આવતું હતું તે તરફ જોઈ રહ્યો. ચારે
 પાસે અંધારું વિંટાઈ વળ્યું હતું. હવે જંગલમાંજ રાત્રિ ગાળવા
 સિવાય બીજો કશો ઉપાય રહ્યો ન હતો.

રાજની કેવી દશા ! એક યુમની સાથે હજારો હજુરીઓ
 જેની આગળ આવીને ઉભા રહે, તે આજે અહિં અંધારામાં
 એકલો, શિકારમાં ભૂતો પડેલો, નિરાધાર ઉભો છે ! આસપાસ
 ક્યાંઈ રહેવાની જગા જડે તો તે જોવા તેણે આમતેમ જોયું;
 પરંતુ કશું દેખાતું ન હતું, કે કોઈ અવાજ પણ સંભળાતો ન હતો.

એવામાં દૂર કાંઈકે હીવા જેવું બળતું હોય એવો ભાસ થયો.
 કોઈ જંગલવાસીની ઝુંપડીમાં દેવતા સળગતો હશે અને તેનું આ
 અજવાળું છે એવો તેણે વિચાર કર્યો; અને ધીમે ધીમે તેના
 તરફ જવા લાગ્યો. મહા મહેનતે, અને ધણી ઠોકરો ખાતાં ખાતાં
 આખરે તે જ્યાંથી પ્રકાશ આવતો હતો ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેની
 ધારણા ખરી હતી; એક કઠીઆરાની ઝુંપડીમાં દેવતા સળગતો હતો.

આખરે એક રાત્રિ ગાળવાની પણ જગ્યા મળી તેથી તેના
 આનંદનો પાર રહ્યો નહિ.

કઠીઆરાનું ઝુંપડું એક ખુલ્લી જગ્યામાં હતું. આસપાસથી
 ધાસ અને ઝાડનાં ઝાંખરાં કહાડીને તે સ્વચ્છ બનાવેલું હતું. તેની
 પાસે તે ગયો, અને ખુલ્લી જગ્યામાં પણ મૂકવા જતો હતો, એટલામાં
 તો તેણે એક રૂંટપુટ કઠીઆરાને પાશ્વર્યામાં કુહડી લપ્પને કાંઈ
 આવે તો તેને મારવાને તૈયાર થઈ ઉભેલો જોયો. દૂરજ થોભીને રાજએ

તેને કહ્યું, “ હે બલા માણસ ! અજની રાત મને અહિં રહેવા દેશે ? અને જેવું હોય તેવું થોડું ખાવાનું આપશે તો હું તારા મોટા ઉપકાર માનીશ. પ્રભુ તને સુખી કરો ! ”

પેલા કઠીઆરાએ કહ્યું, “ ના; અહિં તાર થી રહેવાશે નહિ. મારી સ્ત્રીને પ્રસુતિનો સમય છે અને તે મરણના બિછાના પર પડેલી છે. પરંતુ પણ પેલો ગધેડાંનો તબેલો છે ત્યાં જો ફાવે તો સુઈ રહેજો. આજ મારાં ગધેડાંઓ શહેરમાં રહેવાનાં છે. ત્યાં સુવાને સૂકું ધાસ છે, અને મારી પાસે લુખો સુકો રોટલો અને થોડું મધ છે તે હું તને ખાવાને આપીશ. ”

રાજાએ તેનો ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું કે તારી દીલસોજીને બદલો હું તને આપીશ.

કઠીઆરો કહે “ રહવાર થતાં પહેલાં તો મારું ભાગ્ય ખુટી ગયું હશે, અને જેને ખાતર હું તારા સોનાના સિક્કાઓને કીમતી ગણું તે મૃત્યુવશ થઈ હશે. પણ ચાલો આપણે તબેલા બણી બધાએ. ”

ત્યાં રાજાને બેસારીને તેને માટે ખોરાક ને પાણી લઈ આવવા માટે તે પોતાના ઝુંપડા તરફ પાછો વળ્યો.

પ્રકરણ ૩ જી.

સ્વપ્ન.

પેલો કઠીઆરો થોડી વારમાં પોતાની સાથે કકડો બાજરીનો સુકો રોટલો, થોડું મધ અને બેએક કાંદા લઈને પાછો આવ્યો.

પોતાના રાજ્યમહેલમાં આવો ખોરાક આમળ ધરનારને રાજ શિક્ષા કરતો. પરંતુ લુખ્યા પેટે તે સધળું ભાવે, એટલે આવા ખોરાકને માટે પણ તેણે કઠીઆરાનો ધણો ધણો ઉપકાર માન્યો. આજરાનો રોટલો આવવો અધરો તો પડ્યો, પરંતુ જરે જરે ખાઈ ગયો. તેથી તેની લુખ મટી; અને માટલીમાંનું દંડું પાણી પીને તેણે તરસ પણ મટાડી.

પછી તેણે પોતાના ઘોડાને એક ઝાડ સાથે બાંધ્યો; અને ખુદ્દી ધાસ પાથરેલી જમીન પર ચત્તા પાટ પડ્યો. રાજમહેલના શયનખંડની પોચી, સુવાળી, રેશમી પથારી ક્યાં અને આ સુકું ધાસ પાથરેલી ખુદ્દી જમીન ક્યાં ! પરંતુ રાજને આવી સરખામણી કરવાનો વખત ન હતો. આખા દિવસનો થાકેલો તેથી તે સુતો તેવોજ ઉઠી ગયો. પરંતુ તેના નસીબમાં આજના ભાગમાં શાંત નિદ્રા હતી નહિ. જો કે આજ તેને એની સૌથી વિશેષ જરૂર હતી. એક ઘડી તો થઈ ન હતી એટલામાં તેને એક ભયંકર સ્વપ્ન આવ્યું. જાણે કોઈ તેને કહેતું ન હોય કે “ લે, લે, ” એવું તેને લાગ્યું ! પાસેજ જાણે આ શબ્દોનો ઉચ્ચાર થતો હોય એમ જણાયું. આ શબ્દોના ભણકારા તેના કાનમાં પડતાંજ તે ચોંટા ઉઠ્યો. તે એટલો તો બીધો કે સર્વોચ્ચે કંપી ઉઠ્યો. તે પોતાની તલવાર લઇને બહાર નીકળ્યો. આમતેમ જોયું કે કોઈ છે તો નહિ ! કોઈ છુપાઈ તો રહ્યું નથી ! આવતાં કે જતાં પગલાં સંભળાય તો તે સંભળવાને તેણે કાન માંડ્યા; પરંતુ કશું સંભળાયું પણ નહિ અને કશું દેખી શકાયું પણ નહિ. માત્ર કઠીઆરાની

ત્રીના દુઃખોદ્ધાર, અને જંગલમાં થતા પરિચિત પરંતુ એકાકી જીવને ગભરાવનારા કંસારી વગેરેના અવાજો સંભળાયા.

કશું માલમ પડ્યું નહિ એટલે તે ફરી આવીને સૂતો અને ભર ઉધમાં પડ્યો. પરંતુ પાછો તરત પહેલાંની માફક અવાજ સાંભળીને તે જાગી ઉઠ્યો. પરંતુ આ વેળા તેણે જુદાજ શબ્દો સાંભળ્યા. આ વખતે પેલો સ્વપ્નનો બોલનાર “આપ” “આપ” એવું કહેતો હતો. તરત એટો થયો અને રાત્રિના ઘોર અંધારામાંથી પેલેપાર દૃષ્ટિ ફેંકી જોવાનો પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ કશું જણાયું નહિ. માત્ર એની આંખોને ઝાંખ વળી. આવા શબ્દો શા માટે સંભળાવા જોઈએ એ તે સમજી શક્યો નહિ. પાછો તે ઉઘી ગયો અને થોડી વારનો નિરાંતે ઉઠ્યો. પેલો અવાજ ફરી સંભળાયો નહિ.

પરંતુ તેને પુનઃ નવું સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નમાં તેણે જોયું કે હું આ જગામાંજ જાગું છું. પેલો વૃદ્ધ વિદ્વાન જેની એણે મિજબાનીમાં ઓળખાણ કરી હતી તે તેની પાસે ઉભો હોય એવું જોયું. વૃદ્ધ ધણો વૃદ્ધ થઇ ગયો હતો. તે જાણે તેના ઉપર નીચો વળીને જોઇ રહ્યો હોય, અને કટાક્ષભર્યું રિમત કરતો હોય એવું લાગતું હતું. જતાં પહેલાં તે આ શબ્દો એના કાનમાં કહેતો ગયો “લે, અથવા આપી દે; એમાં શું? તારા પછી આ બાળક તારી જીની ગાદીપર બેસશે.”

આ શબ્દો સાંભળીને રાજા એકદમ જાગી ઉઠ્યો અને એટો થયો; દૂર દૃષ્ટિ કરી; પરંતુ પ્રકાશનું કીરણ સરખું પણ દેખાયું નહિ. ફરી આવાં સ્વપ્ન આવે નહિ માટે ઉંઘવુંજ નહિ એવો

નિશ્ચય કર્યો. પરંતુ તેનો એ નિશ્ચય ટકી શક્યો નહિ તે પાછો સુતો. ક્યારે સુઈ ગયો તે જાણ્યું નહિ અને સુતો તેવાજ ઉઠી ગયો.

સવારનો સૂર્ય જંગલપર પ્રકાશવા માંડ્યો. તેનાં કીરણો તમેલામાં આવવા લાગ્યાં ત્યાંસુધી તે ફરી જાગ્યો નહિ કે તેને સ્વપ્ન પણ આવ્યું નહિ. જાગ્યો ત્યારે રાત્રિના અનુભવોનો વિચાર કરતો કરતો તે કડીઆરાના ઝુંપડા બાજી ચાલ્યો. સવારના ઠંડા પવનમાં તે ફૂંકતો હતો અને તરતની જાગૃત થએલી આંખો ચોળતો હતો.

ઝુંપડીમાં પ્રવેશ કરતાં તેની દૃષ્ટિએ કેવો શોકજનક દેખાવ પડ્યો ! કડીઆરો તેની ધણીઆણીના બિજાના પાસે ઘૂંટણીએ પડ્યો હતો અને નીચો વળીને તેને જોઈ રહ્યો હતો ! કડીઆરાની સ્ત્રી ત્યાં મૃત્યુવશ પડેલી હતી ! પરોઢીયું થતાં તેણે દેહ ઊડ્યો હતો. કડીઆરાની અને શબની વચ્ચે એક તરતનું જન્મેલું બાળક પડ્યું હતું !

તે જરાવાર ઝુંપડીના બારણામાં થોડ્યો. પરંતુ કડીઆરો બિચારો એટલો તો શોકગ્રસ્ત હતો કે રાગ આવીને ઉભો તેની એને ખબર પણ પડી નહિ.

રાગ હતો ત્યાંજ ઉભો રહ્યો અને નવા જન્મેલા બાળકના સામું જોઈ રહ્યો. તરત તેને પેલા વૃદ્ધના શબ્દો યાદ આવ્યા અને તેના અંતઃકરણમાં પિક્કારતું હડહડતું ઝેર વ્યાપી રહ્યું. આ નાનું બાળકજ પોતાનો બાવી દુશ્મન છે એવું માની લીધું. આમતેમ દૃષ્ટિ કરતાં આ ઝુંપડાનું અધમ દારિદ્ર્ય જોઈ લીધું. સુખ કે આનંદની યાદા સરખી પણ શોધી જડે એમ ન હતું.

તે આમ ઉભો હતો એવામાં રણુશીંગડાઓના અવાજ તેના કાનપર પડ્યો. તરતજ તેણે પોતાના શિકારીઓની શિકાર-દાક ઝોળખી કાઢી, અને તેણે જવાબમાં પોતાનું “રણુશીંગડું” વગાડ્યું. થોડીવારમાં તે ઝાડીમાંથી શિકારીઓ બહાર આવ્યા અને રાજજીનો ભેટો થયો માટે હર્ષનાદ કરી ઉઠ્યા.

કડીઆરાએ પોતાનું શોકગ્રસ્ત મુખ ફેરવીને જોયું તો સુંદર રંગબેરંગી વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલા શિકારીઓને જોઈ તે આશ્ચર્ય પામ્યો; અને તેમને રાત્રિના પરોણાને રાજધિરાજ કહેતા માંભળી તે તો દિગ્ભ્રમીત થઈ ગયો. પરંતુ તે એક શબ્દ પણ બોલ્યો નહિ.

પરંતુ રાજાએ પોતાના શિકારીઓને આ પ્રમાણે ફરમાન કર્યું; “જે કમનસીબ માણસને તમો તમારી સમક્ષ જુઓ છો તેણે અને રાત્રિએ આશ્રય અને ખોરાક આપ્યાં હતાં. તેના બદલામાં એને સુવર્ણના કરતાં પણ વધારે કીમતી વસ્તુ આપવી જોઈએ. હવે એ તદ્દન એકલો અને લાચાર થઈ ગયો છે. આ નવા જન્મેલા બાળક તરફ દૃષ્ટિ કરો! એને હું લઈજઈશ, અને એને એવી રીતે પાળીશ કે એને ઘાસપર સુવાનો કે લુખ્યા સુકા રોટલા ખાવાનો વારોજ ન આવે. એ ધાતુની ચળકતી થાળીમાંથી અન્ન ખાશે; સુંદર રવચ્છ વસ્ત્રો પહેરશે; અને તરવાર, લાલો વગેરે શસ્ત્રો ખેલતાં શીખશે.” પછી કડીઆરા બણી ફરીને રાજાએ કહ્યું, “કેમ ભલા માણસ! તારો શું વિચાર છે?”

રડતાં રડતાં કડીઆરો બોલ્યો, “અજઞાતા જેવી આપની કૃપા. મને આશ્ચર્ય હતી કે જે ઇશ્વર છોકરો આપે તો મને મારા કામમાં મદદ કરે. પરંતુ ઇશ્વરની મરજી કાંઈ બુદ્ધિજન જણાય છે!!!”

આ દુઃખી માણસ થું બોલ્યો તેપર રાજ્યે બિલકુલ લક્ષ્ય આપ્યું નહિ, અને પોતાના મુખ્ય સરદારને કહ્યું, “લાવો એ છોકરાને અને એ કડીઆરાને આ સોનામહોરની કાથળી આપો, કે તે દુઃખ ભૂલીને થોડુંક સુખ ભોગવે.

સરદારે આજ્ઞા થઈ તે પ્રમાણે કર્યું. દુર્ભાગી કડીઆરાના મુખપર ચળકતી સોનામહોર જોઈને કાંઈક પ્રકાશ આવ્યો; પરંતુ તેણે છોકરાને કમનેજ આપ્યો. અને ખૂબ વંદાલથી તેને ચુંબન કર્યું. તેમ કરતાં એનાં ઉનાં આંસુઓ બાળકના ગાલપર પડ્યાં.

છોકરાને નાના લાકડાના ખોખામાં ધાસ પાથરીને સુવાડેલો હતો. ખોખું પેલા ધરડા સરદારે લઈ લીધું અને રાજ્ય આગળ આવ્યો. રાજ્યે તેના તરફ તિરસ્કારની દષ્ટિ કરી, સરદારને તેની સંભાળ લેવા કહ્યું; અને પેલા દુર્ભાગી કડીઆરાને તેનાપર આવી પડેલા દુઃખનું શાંતવન કરવાને એક પશુ દીલસોજીનો શબ્દ કહ્યા વિના ત્યાંથી ચાલતો થયો.

કેટલેક દૂર ગયા પછી રાજ્ય સરદારો ભણી ફર્યો અને તેમને કહ્યું કે તમે સૌ જાણો. હું આ મારા બલા સરદારની સાથે નદીને પેલે પાર જઈ કાંઈ બંધને ત્યાં આ બચ્ચાને મૂકી આવીશું કે તે તેને ધરવાવે અને ઉછેરીને મોટો કરે.

રાજ્યની આજ્ઞા થતાંજ સરદારોએ પોતાના ઘોડાઓને એડી મારી અને રવાના થયા. સર્વ ગયા એટલે રાજ્યે પોતાના વિશ્વાસુ સરદારને વૃદ્ધ વિદ્વાનની ભવિષ્યવાણી, ગઈ રાત્રિનાં સ્વપ્નો, વગેરેની સવિસ્તર હકીકત કહી વળી છોકરાનો કથળે લેવામાં ઉતાવળ અને અધીરાઈ શા માટે કરી તે પશુ સમજાવ્યું.

કેટલેક દૂર ગયા પ્રાચી એક નદી આવી. તેનાપર લાકડાનો પુલ હતો, તે પુલ સરદારને બતાવી રાજાએ કહ્યું કે આ જાળકને ત્યાં લઇ જા અને ત્યાંથી નદીમાં નાંખી દે કે પછી મારી રાજાગાદીપર તે કદી બેસી શકેજ નહિ.

સરદાર દુઃખ અને કંઠશુ હૃદયનો હતો, પાપી જીવનજ માળતો હતો, જતાં, એક નવા જન્મેલા નિર્દોષ બાળકની હત્યા કરતાં તેનું હૃદય કંપી ઉઠ્યું. પરંતુ રાજાનું કહ્યું માન્યા વિના ચાલેજ નહિ તેથી તેણે પેલું બાળું નદીના પ્રવાહમાં મૂકી દીધું; અને તરે છે કે જૂએ છે તેની કશી દરકાર નહિ.

જન્મતાને વારજ પોતાના દુઃખમનને દૂર કર્યો એવો સંતોષ પામતો રાજા, સરદાર સાથે નજવી બાજતોની વાતો કરતો કરતો પોતાના મહેલ તરફ ચાલ્યો.

મહેલના દરવાજા આગળ આવતાજ એક વિશ્વાસુ તોફરે સમાચાર કહ્યા કે રાણીજીએ એક સુંદર અને આરોગ્ય પુત્રીને જન્મ આપ્યો છે.

રાજાના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ અને હવે મારી ગાદીપર બીજું કોણ બેસનાર છે એવો ઉન્માદભર્યો વિચાર કર્યો. આ નવિન આનંદ અને ઉન્માદના આવેશમાં ગદ્ય રાત્રિના અનુભવો અને પ્રાતઃકાળનું અધોર પાપ બેઉ વિસ્મૃત થયાં !

પ્રકરણ ૪ થું.

ખેડુતનો દીકરો.

જ્યાં રાજના સરદારે પેલા ગરીબ ગિયારા બાળકને નદીના પાણીમાં ડૂબવા મૂકી દીધું હતું, ત્યાંથી કેટલેક દૂર સામેપાર એક ખેડુત અને તેની ભત્રીજી રહેતાં હતાં. તેઓ એક નાનકડા ખેતરનાં માલીક હતાં અને તેની આવકમાંથી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતાં. એક ધણું સંતોષી અને સદ્ગુણી હતાં. જે થોડું ધણું પ્રભુ આપે તેમાં સંતોષ માની હમેશાં તેનો ઉપકાર માનતાં. ખેડુત પોતાની સ્ત્રીને ધણું ચહાતો હતો અને તેની સ્ત્રી પણ તેને ધણું ચહાતી હતી. આસપાસ નજીકમાં કોઈ રહેતું ન હતું, એટલે તેઓનું જીવન એકાંત જીવન હતું. સવારે વહેલાં ઉઠી સ્ત્રી નાવાને પાણી ઊંડું કરે, અને મધુર સ્વરે ગામડીઆ ગીતો અને ભજનો ગાતાં ગાતાં દળણું દળે. તેમજ વળી ગાય અને ભેંસને દોહીને પછી જાશ વલોવે.

ખેડુત પરોડીએ ઉઠી, નાહી ધોઈને ખેતરે જાય અને ત્યાં પોતાનું કામ કરે. માથે સૂર્ય તપે ત્યાં સુધી દરરોજ કામ કરવાનું છતાં અકળાય નહિ. બપોરે તેની સ્ત્રી રોટલો, જાશ ને કદિ મરચું લાવે તે ખાય અને પછી પાછો કામે વળજે; તે સાંજે સૂર્યાસ્તને સમયે ઘેર જાય.

આવું સાદું પણ સુખી જીવન આ જોડું ગાળતું હતું. પરંતુ તેમના આ સંપૂર્ણ લાગતા સુખમાં એક મોટી ન્યૂનતા હતી. એતો એક લગભગ આળીશ વર્ષની વયે પહેલ્યાં હતાં; પરંતુ

તેમને કાંઈ સંતાન ન હતું. તેમના સુખની શ્રેયામાં આજ એક કંટક હતો, અને તે મોટો કંટક હતો; તીવ્ર હતો; કાષ્ઠ કાંઈ સમયે ધણું દુઃખ દેતો. બાધા આખડી વગેરે સર્વ ઉપાયો અજમાવી જોયા હતા, પરંતુ તેમનું એ દુઃખ મટયું ન હતું. સાધારણ રીતે તો તેઓ ઇશ્વરની ઇચ્છાને અધીન થઈ રહેતાં. પણ કદી કદી એ દુઃખ તેમને બહુ સાંધી આવતું, ત્યારે તેઓ ઇશ્વરને દીનભાવે પ્રાર્થના કરતાં કે હે પ્રભુ ! અમને વધારે નહિ તો એક સંતાન તો આપ !

આખરે એક દિવસે પ્રભુએ તેમની પ્રાર્થના સાંભળી હોય એવું થયું. સવારના કામકાજથી પરવારી ખેડૂતની સ્ત્રી પોતાના ધણીને માટે રોટલો વગેરે ખાવાનું લઈને જતી હતી, ત્યારે તેણે નદીના પાણીમાં લાકડાની પેટી તરતી જોઈ. પહેલાં તો તેને જણાયું નહિ કે એમાં બાળક હશે. પરંતુ જ્યારે તેના રડવાનો અવાજ સંભળાયો ત્યારે પાસે જઈને જોયું, તો તેમાં એક તરતનું જન્મેલું બાળક હતું ! આ દીન બાળકને કોણે આમ નિરાધાર સ્થિતિમાં નાખી દીધું હશે ! એ કયા કૂર ધાનકી હૃદયનું કામ હશે ! શા માટે એમ કર્યું હશે ! વગેરે અનેક વિચારો એના મગજમાંથી આવ્યા અને ગયા. એક ક્ષણમાં તો આ વિચારવ્યાપાર પુરોએ થઈ ગયો અને તેણે કીનારે જઈ પેટી ઉઘડી લીધી.

આખરે ઇશ્વરે આપણી સામા જોયું. આપણી પ્રાર્થના સાંભળી અને આપણને બાળક આપ્યું, એવો વિચાર કરતી અને ઇશ્વરને ઉપકાર માનતી તે ખેતર તરફ ચાલી. ટાઢમાં ફુંકવાઈ ગએલા બાળકને હોરાડી તેણે હાંક આપી. આથી હસેશના કરતાં તેને એતરે પહોંચતાં મોડું થયું.

તેનો ધણી તેની રાહ જોઈને બેઠો હતો. ખેતરમાં ધાસની ગંજીઓ હતી તેમાંની એક નાની ગંજી પર ચઢી તે દૂર નજર ફેંકતો હતો. રોજના કરતાં આજ લુખ વહેલી અને વિશેષ લાગી હતી. એક ધડી દશ ધડી જેટલી લાંબી લાગતી હતી. ।

“ હવે આ બાળકને મારા છોકરા માફક ઉછેરીશ, મારી આ નાનકડી બુંપડી અને આ નાનકડું ખેતર એને વારસામાં આપીશ, અને પાસેના ગામની ઠાઠી છોડી સાથે એને પરણાવીશ”. એવા અનેક વિચારો કરતી ખેડૂતની સ્ત્રી આખરે પોતાને ખેતરે આવી પહોંચી. ખેડૂત વિસ્મય પામ્યો. પરંતુ તે પ્રશ્ન પૂછે છે એટલામાં તો તેની સ્ત્રીએ જ એ પેટી તેની આગળ મૂકી. તેણે પૂછવા ધારેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર આપી દીધો. જે સહભાવથી ખેડૂતની સ્ત્રીએ બાળકનો સત્કાર કર્યો હતો તેવાજ સહભાવથી ખેડૂતે પણ તેનો સત્કાર કર્યો; અને જે પ્રભુએ તેમની સંતાનની ભૂખ મટાડી તેનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો.

બાળક ધણો ચાલાક છોકરો નીવડ્યો. જેમ જેમ મોટો થતો ગયો તેમ તેમ તેની બુદ્ધિ વધારે ને વધારે ખાલતી ગઈ. એને ઉછેરવા ખેડૂત અને એની સ્ત્રી બેઉ ધણો શ્રમ લેતા; અને તેમનો વખત ક્યાં જતો તે જણાતું નહિ.

કોઈ પણ બાળકનું માલીક થતું આવ્યું નહિ; અને પાંચ વર્ષ ક્યાં વીતી ગયાં તે જરાપણ જણાયું નહિ.

પાંચ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી તેઓ એને ‘ અધ્યા ’ ‘ મોટા ’ એવાં નામોથી જ બોલાવતાં. કારણ કે ભલી બાઈએ બાધા રાખી હતી કે પાંચ વર્ષે નામ પાડવું.

પ્રભુએ આપેલા આ બાળકનું નામ શું આપવું એવો વિચાર કરીને આખરે તેને ભગવાન કહેવો એવો નિશ્ચય કર્યો; કારણ કે જ્યારે જ્યારે એનું નામ દે ત્યારે ત્યારે જો ભગવાને આ બાળકનું તેમને દાન કર્યું હતું તેનું શુભ સ્મરણ થયાં કરે.

પછી એને ધીમે ધીમે ખેતીનું કામ કરતાં શીખવવા માંડ્યું. ભગવાન તે ધણી ઝડપથી શીખવા લાગ્યો. એ પ્રમાણે કરતાં કરતાં બીજાં નવ વર્ષ પાણીના રેલાની માફક વહી ગયાં. ક્યાં આવ્યાં અને ક્યાં ગયાં તે કોઈએ જાણ્યું નહિ. ભગવાન હવે ચૈાદ વર્ષનો મજબુત બાંધાનો છોકરો બન્યો. તે ખેડુતને અને તેની ધણી-આણીને પોતાનાં માઆપજ ગણતો અને તેઓ તેનાપર પોતાનોજ બાળક હોય તેવી મમતા રાખતાં.

છોકરો ચૈાદ વર્ષની ઉંમરનો થયો ત્યારે તેના સંબંધમાં એક ધણો વિચિત્ર બનાવ બન્યો. એક દિવસ બપોરે તે એક નાના બાસની ગાંજ પર ચઢીને સુતો હતો. ખેડુત ખેતરને બીજે છેડે કામ કરતો હતો. બપોરનો વખત થયો હતો એટલે ખેડુતની ધણીઆણીને પણ ખાવાનું લઇને આવવાનો વખત થયો હતો.

એવામાં એક ધોડેસ્વાર દૂરથી આવતો જણાયો. કેઈ દિવસ નહિ અને આજે આમ ધોડેસ્વાર કેમ આવતો હશે? એ વિચાર ભગવાનને આવ્યો. તે બેઠો થયો અને ધોડેસ્વારને પોતાના ખેતર લણીજ આવતો જોઈ તેનો સત્કાર કરવાને તૈયાર થયો.

ભગવાન જો કે એક ગામડીઓ હતો છતાં એક સદ્ગૃહસ્થના છોકરાને છાજે એવી રીતે તેણે આ સવારનો સત્કાર કર્યો; અને

પાણી વગેરેની પૂછપરછ કરી. પેલા સવારે કહ્યું, હું શિકારે નીકળ્યો હતો. બપોર થયા છે અને મારે જરા નાસ્તો કરી લેવો છે. ભલા છોકરા ! તારો આપ ક્યાં છે ? મને તેની પાસે તેડી જ.

છોકરો આગળ અને ઘોડેસ્વાર પાછળ એમ બેડે ચાલ્યા. ખેડુત સામેથી આવતો હતો. તેણે ઘોડેસ્વારને તરત ઓળખી કાઢ્યો. નજીક આવતાંજ તે પગે પડ્યો અને ‘રાજધિરાજ’ કહીને વંદન કર્યું. ભગવાન તો વિસ્મય પામી ગયો કે જેને તે એક સાધારણ સિપાહી ગણતો હતો તે તો ગમતો રાજા હતો ! પરંતુ તે નાનપણથીજ વિનય શીખેલો, એટલે તેની રાજા તરફની વર્તણૂક પરતાવા જેવી હતીજ નહિ.

રાજાને છોકરાને જોતાંવારતેજ એમ થયું હતું કે ‘મેં આને કાંઈક જોયો છે.’ પરંતુ ક્યાં અને ક્યારે તેનું કાંઈ એને ભાન ન હતું. એટલે એનો તેણે બહુ વિચાર પણ કર્યો નહિ. છતાં ભગવાન એવો દેખાવડો અને વિનયી હતો કે રાજાનું હૈત તેણે સંપાદન કરી લીધું.

રાજાએ ત્યાં પોતે કેમ આવ્યો હતો તે વાત કહી ત્યારે ખેડુત ઘણો ખુશી થયો. રાજાને પોતાને ત્યાં પરેણો થઈ આવેલો જોઈ ખેડુતને ઘણો આનંદ થયો. તે તેની પરોણાગત કરવાને ઉત્સુક થયો. એક આખાના ઝાડ તળે ઘાસપાથરી તે પર પીછોડી પાથરી રાજાને માટે બેસવાને પોતી નરમ બેઠક બનાવી, અને કહ્યું “રાજાજી આપ સહજવાર થેલી જાઓ તો હું કુવામાંથી ચોકખું પાણી લઈ આવું. મારી સ્ત્રી હમણાં રોટલો લઈને આવશે. તેને આવવાનો વખતજ થયો છે.”

આપ-દીકરાના ચહેરા પર નજર કરતાં રાજા ફરી કાંઈક વિચારમાં પડી ગયો. આ બે આપ-દીકરો હશે ! તેમ હોય તો એમના ચહેરામાં આટલો બધો ફેર શા માટે હોય ! વખતે એમ પણ હોય કે છોકરો એની માના જેવો હોય. તે આવે ત્યાં સુધી વિચાર કરવો ફાકટ છે.

આવો વિચાર કરતો હતો એટલામાં તો ખેડુત સ્વચ્છ પાણીનો એક લોટો ભરીને રાજા તરફ આવતો જણાયો. સૂર્યનાં કીરણો ચળકતા પીત્તળના લોટા પર પડતાં અને નાનકડા સૂરજ સરખાં લાગતાં. તે લોટા પર પડતાં કીરણોનો પ્રકાશ અળણુતાં રાજાની આંખ પર પડ્યો એટલે તે વિચારમાંથી જાગૃત થયો.

આણી મેરથી ખેડુતની ધણીઆણી પણ ખાવાનું લઈને આવી. સારે નસીબે રોજના કરતાં તે આજે એક રોટલો વધારેજ લવી હતી. લીલાં મરચાં, તથા કાંદો અને મીઠું, શાકની ગરજ સાટવાને હતાં. ભગવાન ખેતરમાંથી થોડાં ચીલડાં તોડી લાવ્યો.

રાજાએ નારતો કર્યો, અને ખેડુતનો ઉપકાર માન્યો. પણ પેલા છોકરા પરથી રાજાની આંખ આવી ખસતી ન હતી ! આખરે તેનાથી રહેવાયું નહિ અને પૂછ્યું, “ખેડુત આ તારો છોકરો તમારા જેઉ કરતાં કાંઈક જુદો પડે છે. એનો ચહેરો કેમ જુદોજ છે. ?”

ખેડુતે કહ્યું “મહારાજ ! એ છોકરો અમારો નથી; પણ એને અમે છોકરા માફક પાળીએ છીએ. અમારે પેટે તો છોકરાંજ નથી. અમારા પર દયા લાવીને પરમેશ્વરે આટલી ભેટ અમને આપી છે, અને તેથી અમે સંતોષ માન્યો છીએ.”

રાજની જાણાસા વધારે જાગૃત થઇ. આ ઊકરાના ભૂતકાળમાં
કુબકી મારવાની તેની ઇચ્છા વધારે પ્રબળ થઈ! તેણે પૂછ્યું,
“કેવી રીતે આ ભેદ તમને મળી?”

ખેડુની ધણીઆણીએ ખેડુતની આજ્ઞાથી બધી હકીકત સવિ-
સ્તર કહી સંભળાવી. ઊકરાને જોતાંજ જે વહેમ રાજને પડ્યો
હતો તે ખરો પડ્યો. વાત સંભળતો હોય એવો તેણે ઢોંગ કર્યો,
પરંતુ તેનું ચિત્ત તો હવે શું કરવું તેના ઉપાયો શે ધત્તામાંજ રોકા-
એલું હતું! કારણ કે હવે તેની ખાતરી થઇ કે “ભગવાન તે બીજને
કામ નથી, પરંતુ નદીમાં મુકાવેલું પેદા કઠીઆરાનું તરતનું જન્મેલું
બાળકજ છે.”

જેને મૃત્યુના ખોળામાં સુવાડી દીધી એવી ખાતરીથી રાજ
જ્ઞાત થયો હતો; તેને ચૈદ વર્ષના રૂઢપુષ્ટ ઊકરા તરીકે જોઈને તેને
ધણો ખેદ થયો. તેના ચિત્તની શાંતિનો કિસ્સો તુટી પડ્યો! પેલા
વૃદ્ધની ભવિષ્યવાણી રખેને ખરી પડે એવી ચિંતા પ્રતી તેને થતા
માંડી. પરંતુ પોતાના મનની વાત તેણે એવી છુપાવી રાખી કે
તેના ચહેરાપર ચિંતાનાં કશાં પશુ ચિહ્ન જણાયા નહિ.

ખેડુતનો તેની પરોણાચાકરી માટે ઉપકાર માની તેને કેટ-
લુંક દ્રવ્ય આપી રાજ ત્યાંથી નીકળ્યો. તેના સરદાર હતા ત્યાં
ગયો અને તેમની સાથે શહેર બજારની દિશા લીધી. સૌએ જોયું કે
રાજજીનાં મુખપર કાંઈક ચિંતાનાં દર્શન છે. પરંતુ કોની હિમ્મત
કે કાંઈ પ્રશ્ન કરે!

રાજમંદિરમાં પહોંચતાં પોતાના શયનખંડમાં જઈને પલંગ
પર પડ્યો અને એક બાળકની માફક ખૂબ રડ્યો! કારણ કે

પેલા વૃદ્ધની ભવિષ્યવાણી ખોટી પાડવાની મૂર્ખા ઇચ્છાને લીધે તેનો સ્વભાવ એક આળસના જેવોજ થઈ ગયો હતો ! એક ગરીબ કઠીઆરાનો પગ તેની ગાદીને લાગતાં તે ગાદી-જાણે બ્રહ્મ ન થતી હોય એમ તેને લાગતું હતું. એ ખીચારાને સમજ નહોતી કે રાજના પાપી પદ-સ્પર્ષથી ગાદી જેટલી બ્રહ્મ થાય છે; તેના કરતાં એક કઠીઆરાના નિર્દોષ છોકરાના પગના પવિત્ર સ્પર્ષથી વધારે પવિત્ર બને છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

ફરી એકવાર.

ખીજે દિવસે સવારે જ્યારે રાજ ઉઠ્યો ત્યારે તેને પ્રથમ પેલા ખેડૂનના છોકરાનાજ વિચારો આવ્યા. રાત્રે તેનાં સ્વપ્નો પણ આવ્યાં નહિ હોય તો એનું સદ્ભાગ્ય ! પોતાના વિશ્વાસ અને વૃદ્ધ-વયોવૃદ્ધ અને પાપવૃદ્ધ-સરદાર ગુમાનસિંહને તેણે ખોલાવી મંગાવ્યો.

રાજએ તેની સાથે એકાંતમાં કાંઈક વાત કરી. શું કહ્યું તે આપણને ખબર નથી; પણ કાંઈક કહ્યું ખરું ! જ્યારે ગુમાનસિંહ બહાર આવ્યો ત્યારે તે મજમુલ્યો કે “ દેવી કાળકા પ્રસન્ન હો ! ને માઈ-કામ પાર પડે ! પણ ખરેખર જેઓ રાજની નોકરી કરતા નથી તેઓ ભાગ્યશાળી તો ખરા ! જેને નદીનાં ઉંડા પાણી કશી હાનિ કરી શક્યા નહિ તે શું આજ અચશે નહિ ? ”

એટલું ગળુગણી તે તમેલા તરફ ગયો. રાજના અનેક ઘોડા-
ઓમાંથી એક સૌથી સારો ઘોડો લીધો અને પેલા ખેડુતના ખેતર
ભણી ઝડપથી દોડાવતો દોડાવતો ચાલ્યો.

થોડીવારમાં તે ખેતરે આવી પહોંચ્યો. ભગવાન પેલી ધાસની
ગંજી પર બેઠો હતો. તેના હાથમાં ગોશણ હતી પરંતુ તે પથર
ફેંકતો ન હતો; ઉપર ઉડતાં પક્ષીઓ જોતો હતો; અને ધીમેધીમે
વાતા પવનથી ખેતરમાં ઉગેલી વનસ્પતિ હાલતી અને તેથી જે
અવાજ થતો તે તે સાંભળતો હતો. ખેડુતને અને રાજને થએલી
વાત તેણે સાંભળેલી તેથી તેના જન્મકાળનો ઇતિહાસ તેની સ્મૃ-
તિમાં પાછો તરવરી આવ્યો હતો; પણ તેનો અર્થ તેને કાંઈ
સમજતો ન હતો. કોઈકવાર લાડમાં ખેડુતની સ્ત્રી કહેતી કે બેટા
તું અમરે ત્યાં રહેવાને જન્મ્યો હોય એમ લાગતું નથી; તું તો
કોઈ રાજ-દરબાર શોભાવવા જન્મ્યો હોય એમ લાગે છે. “એ
શું ખરી વાત હશે? ખરી હોય તો હું કેવાં પરક્રમે કરી રાજને
ખુશી કરીશ? આ કરીશ. તે કરીશ.” એવા એવા વિચારોમાં
ભગવાન પડતો હતો.

એવામાં ત્યાં દૂરથી ગર્ભ કાલની માદક પણ સહજ વહેલો
એક ઘોડેસ્વાર આવતો જણાયો. તરતજ ભગવાને જોઈ લીધું કે
આવનાર સવાર રાજ નથી; તેમ તેને કાંઈ એવી અગમચેતી પણ
થઈ કે આ રાજનો કોઈ સરદાર અને તેડવા આવ્યો છે.

એને જોઈ શુભાનસિંહે ઘોડાને લગામ ખેંચી ઉભો રાખ્યો
અને કહ્યું, “ભલા છોકરા! ખેડુત ક્યાં છે વાં; મારે એને મળવું છે.”

ભગવાન, ગુમાનસિંહને ખેડુત હતો ત્યાં લઈ ગયો. તેણે સરદારને તરત ઓળખ્યો અને નમન કરી પૂછ્યું “કેમ સરદાર આપનું પધારવું થયું? શું ફરમાન છે?”

ગુમાનસિંહે ગજવામાંથી રાખએ આપેલો કાગળ કાઢ્યો અને કહ્યું કે, “લે આ વાંચ.”

ખેડુતે કહ્યું, “સાહેબ હું ભણેલો નથી. આપજ વાંચી બતાવોને.”

ગુમાનસિંહે કહ્યું, “વાંચતાં ન આવડે તો કાંઈ હરકત નથી. જે છોકરો તને ચૌદ વર્ષ પર જડેલો તેને લખ જવાને મને રાજીએ મોકલ્યો છે. મને લાગે છે કે આજ તે છોકરો હશે! એ રાજદર-બારમાં નોકરી કરશે. એના નસીબમાં હળ ખેડવાનું લખેલું નથી.”

કાંઈએ અકદમ તીર માર્યું હોય એવું આ શબ્દો સાંભળીને ખેડુતને દુઃખ થયું. પણ આ રાજના હુકમની સામે કેમ થવાય! એટલે તેણે કહ્યું, “જેવી રાજીની મરજી!! મેં તો ધાર્યું હતું કે આ માફ ખેતર એને વારસામાં આપી જાય, ને એ સુખી થશે. મારી પાસેના ખેતરવાળા મકનજીની છોડી સાથે એને પરણાવવાનો વિચાર અમે બે દહાડા પરજ કરતાં હતાં.

આમ વાત ચલી હતી ત્યાં ખેડુતજી આવી પહોંચી. ખેડુતે તેને રાજની ઈચ્છા સમજાવી તે રડવા જેવી ગળગળી થઇ ગઇ અને ભગવાનને ગળે વળગી પડી.

પરંતુ ગુમાનસિંહે તેને સહજ ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે, “શું આવા છોકરાને હળ ખેડવાનું હોય?” પછી છોકરાને પૂછ્યું કે “આવા છોકરા તારી શી ઇચ્છા છે?”

ભગવાન કહે, “સાહેબ, આ ખેતરમાં મને ધણું સુખ છે. અને આ ભલાં લોક મને પોતાના છોકરા જેવોજ ગણે છે. આ ખેતર, પેલી નદી, આ ઝાડો, ઉપરનું આકાશ, આ બધું આહા ! કેવું સુંદર છે !”

ગુમાનસિંહ ખીજવાયો. “છોકરા તું બડો ખેવકુશ જણાય છે. તારો ચહેરો તો અક્કલમંદ જણાય છે, પણ આ લોકની મુખાંધનો પાસ તને પણ લાગ્યો છે. સોખત તેવી અસર !” એમ કહી તે કાઠની રજા લેવા થોભ્યોજ નહિ, પરંતુ ભગવાનનો હાથ પકડી કહ્યું “ચાલ, છોકરા ચાલ; તું હવે દરબારી થતો.” ખેડુતના તરફ તેણે સોના મહોર ભરેલી એક કાથળી ફેંકી અને કહ્યું, “લે આ, એમાં તને અને તારાં ખેતરને વેચાતાં લેવાય એટલી રકમ છે.”

એમ કહી તેણે જવા માંડ્યું, પણ ભગવાન આગળ ડગલું ભરતો ન હતો. અને જાણે તે ખેડુતની રજા વિના ન જવાય એમ કહેતો ન હોય એમ લાગતું હતું.

ગુમાનસિંહે પગ જમીન પર પછાડ્યો અને છોકરાનો હાથ ખેંચ્યો. ખેડુતની સ્ત્રી ભગવાનને ભેટી રહી પડી. પણ તેને પણ તેણે વાર થાય છે, બપોર થઇ જશે, અને એના ગયા વગર રાજા અમ્ર પણ નહિ ખાય, એવી ધમકી આપી ખસેડી નાખી; અને ત્યાંથી ચાલતો થયો. શરમાતો શરમાતો અને ખીતો ખીતો ભગવાન પણ તેની પૂંડે ચાલ્યો.

ખેડુત અને તેની સ્ત્રી બેઠે ધણાં દીલગીર થઇ ગયાં. આના કરતાં તો પરમેશ્વરે એને આપ્યો ન હતો તો સાંઈ, એવું વિચારવા

લાગ્યાં. પરંતુ હવે કશો ઇલાજ નથી એમ કરી તેમણે મન વાળ્યું. પણ તે દિવસે તો તેમને કાંઈ કામ કરવું સૂઝે નહિ; વખત જાય નહિ; એક ઘડી એક જુગ જેવી લાગે; ખાવાનું ભાવે નહિ; પાણી પીવાનું પણ ગમે નહિ; અને ભગવાન સંબંધી વિચારો આવ્યાજ કરે.

આ જાણુએ ગુમાનસિંહ અને ભગવાન ધોડેસ્વાર થઈ આવ્યા, અને જે મુખ્ય રસ્તો રાજદરબાર ભણી જતો હતો ત્યાં લગી છેક આવી પહોંચ્યા. પરંતુ ત્યાંથી મુખ્ય રસ્તે રાજદરબાર તરફ ન જતા ગુમાનસિંહ જંગલને રસ્તે વળ્યો. એટલે ભગવાને પૂછ્યું, “ રાજ જંગલમાં છે ? ” તિરસ્કારભરેલી રીતે ગુમાનસિંહે જવાબ આપ્યો કે મૂર્ખ છોકરા, રાજ મરજીમાં આવે ત્યાં રહી શકે છે. હમણા તે જંગલને પેલેપાર ખાવાઓની સાથે રહે છે. પછી એ ન સાંભળે એવી રીતે તેણે રાજ તેમજ ભગવાનને શાપ આપ્યો.

ઘણો વખત તેમણે મુસાફરી કર્યાં કરી; પરંતુ ભગવાને ફરી પ્રશ્ન પૂછવાની હિંમત કરી નહિ. જંગલ વધારે ને વધારે ઘાટું આવતું જતું હતું, અને આ ભાગ તરફ ભગવાન કદી આવ્યો ન હતો તેથી તે બહીસ લાગ્યો. નાનપણમાં તેણે ડોસીમાઓની વાતોમાં જંગલમાં રહેતાં ભૂત, પિશાચ, રાક્ષસો વગેરેનું સાંભળેલું ! તે વાતો એની સ્મૃતિમાં તરવરવા લાગી. અને ભૂતો, પિશાચો, ડાકણો, જાણે આસપાસ વીંટળાઈ વળતાં નહોય એમ પણ લાગવા માંડ્યું. આખરે સાયંકાળ થયો. ભગવાન ગુમાનસિંહ ભણી પ્રયો અને પૂછ્યું, હજી રાજજનું ઘર કેટલે દૂર છે ? ફરી ગુમાનસિંહે એને તડકાવ્યો.

ફરી તેઓએ કેટલેક દૂર સુધી મુગી મુસાફરી કરી. આખરે એક કાઢવ કીચડવાળી જગોએ આવી પહોંચ્યા. ગુમાનસિંહે લગભગ

ખેચી ઘોડાને થોભાવ્યો અને ભગવાનને કહ્યું, “છોકરા ઉતર, નહિંતર આપણો ઘોડો ખૂંતી જશે.”

ભોળો ભગવાન એકદમ નીચે ઉતર્યો. થોડીવાર ચાલ્યા એટલે ગુમાનસિંહે કહ્યું, “અલ્યા છોકરા, મારા ઘોડાનો તંગ ઢીલો થઈ ગયો છે તે જરા સખત કર.” આસાંકિત ભગવાને તંગ સખત કરવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો.

જેવો તે તંગ સખત કરવાને નીચો વળ્યો કે તરત ગુમાનસિંહે કટાર કાઢીને તેની પીઠપર ભોંકી. ભગવાન બેશુદ્ધ થઈને જમીનપર પડ્યો. ગુમાનસિંહ પોતે કરેલા પાપકર્મથી એટલો તો બીધો હતો કે પછી ત્યાં જરા પણ થોભ્યો નહિ; અને રાજદરબાર તરફ ઘોડો મારી મૂક્યો. અધુરામાંપૂરો તેણે ધંટનો અવાજ સાંભળ્યો એટલે વધારે ગભરાયો કે રખેને પાપ ખૂલ્યું થઈ જાય !

ખિચારો ભગવાન જમીનપર પડ્યો રહ્યો ! એની ત્યાં કાણુ સારવાર કરે એમ હતું ! ઘોર જંગલમાં તે ધવાએલો એકલો નિરાધાર પડ્યો રહ્યો ! પરંતુ મહાપ્રભુની પણ કેવી દયાભરી રચના છે કે આવે પ્રસંગે ધાયલનું જ્ઞાન જતું રહે છે ! એમ ન થતું હોય તો કેટલું દુઃખ થાય ! ખરેખર હે પ્રભુ ! તું કૃપાનો સાગર નહિ પણ કૃપાનો મહાસાગર છે !!

જે છોકરો પોતાની ગાદીપર ભવિષ્યમાં બેસશે એવી તેને બીક હતી; તેનો પ્રાણુ લેવાને રાજાએ આ પ્રમાણે બીજીવાર યત્ન કર્યો.

ગુમાનસિંહે આજ ઘોડાને એટલો તો ચલાવ્યો હતો કે નદીએ પહોંચતાં તો તે પડ્યો અને મૃત્યુ પામ્યો. તેથી એને

આપી રાત્રી પહે ચાલવું પડ્યું; અને છેક સવારે રાજદરબારમાં પહોંચ્યે. પણ તેને મરણુતોલ થાક લાગ્યો હતો.

દરવાને દરવાજો ખોલ્યો અને એકદમ તે રાજની આગળ ગયો. તે દિવસનો ઇતિહાસ તેને કહ્યો અને તેના ખુનની સવિસ્તર હકીકત કહી. રાજને સંશય પડતાં તેણે ખાત્રી આપી કે મને જેથી લાયક લાગ્યો તે આપને નક્કી ખુશી કરશે. કારણ કે હું ખાત્રીથી કહું છું કે છોકરો મૃત્યુ પામ્યો છે. જે ઘંટનાદ મેં સાંભળ્યો તે દેવદૂતો એને સ્વર્ગમાં લઇ જવા આવ્યા હશે તેનોજ હોવો જોઇએ. પહેલાં તો રાજનું મન માન્યું નહિ અને એને એમ થયું કે ફરી પણ હું નિષ્ફળ નીવડ્યો. પરંતુ શાંતિમાં એકાંતમાં વિચાર કરી જોયા પછી તેનો સંશય નાશ પામ્યો, અને સરદાર ગુમાનસિંહને તેણે કીમતી બેટ આપી.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

અવધૂતની મુલાકાત.

હવે રાજના ચિત્તને શાંતિ વળી. કારણ કે હવે તો ગાદીબ્રષ્ટ કરવા અવતરેલા છોકરાને તેણે નક્કી મારી નાંખાવ્યો હતો, એવું તે ખાત્રીપૂર્વક માનતો હતો. કામકાજમાં અને આનંદ ઉપભોગમાં ફરી તેનો વખત ક્યાં જાય છે તે જણાવું નહિ.

આ કમનસીબ છોકરો જન્મ્યો તે દિવસેજ જે બાળા સહીને પેટે અવતરેલી તે સિવાય રાજને બીજું સંતાન હતું નહિ. હવે

તો તે સોળ વર્ષની સુંદર યુવતી થઇ હતી, છતાં તેનાં હજુ લગ્ન થયાં ન હતાં. તેનું સૌંદર્ય અનુપમ હતું અને રાજા તેના લાયક શુરવીર અને સુંદર રાજકુમારની શોધમાં હતો.

પરંતુ તે દરમિયાનમાં રાણી મૃત્યુ પામી હતી ! રાજાને જેથી બહુ ખેદ થયો હોય એમ લાગતું ન હતું. કારણ કે થોડાજ દિવસો બાદ તે એક રાજકુમારીને પરણ્યો હતો. આથી રાજ-મંદિરમાં કાંઈક કડવાસ ઉભી થવા પામી હતી. નવી રાણી સાવકી પુત્રીને કનડતી. તેને અને રાજપુત્રીને બનતું નહિ.

આખરે વાત એટલે સુધી પહોંચી કે રાજકન્યા ધણી ગુસ્સે થઇ અને તેણે ખીજે સ્થળે રહેવા જવાનો નિશ્ચય કર્યો. શહેરથી કેટલાક ગાઉ દૂર એક જુનો રાજમહેલ હતો, ત્યાં જઈ રહેવાને તેણે નિશ્ચય કર્યો; અને તે અમલમાં પણ મૂક્યો. રાજાએ ધણું સમજાવી; પણ તે એકની બે થઈ નહિ; અને જુના રાજમહેલમાં રહેવાને વિદાય થઈ.

આ રાજમહેલ શહેરથી કેટલાક ગાઉ દૂર એક સુંદર બગીચામાં બાંધેલો હતો. તેના ઉપર મૂરજો ચળકતા હતા. આપણા રાગજીના પિતા ત્યાં રહેતા હતા, અને એની પાપી જીંદગીનો ધણો ભાગ એણે ત્યાંજ ગાળ્યો હતો. એ પોતે તો મૃત્યુ પામ્યો હતો પણ એના પાપકર્મોના મૂજો સાક્ષી આ રાજમહેલ હજુ જેવો ને તેવોજ ત્યાં ઉભો હતો. આ રાજા ત્યાં જવલ્લેજ જતો, પરંતુ એ મહેલનો એક રક્ષક ત્યાં રહેતો અને તે એને સારી હાલતમાં રાખતો હતો.

રાજકુમારી પદ્માવતી ત્યાં રહેવા ગઈ ત્યારે પોતાની સાથે તે એક વિશ્વાસુ દાસીને લઈ ગઇ હતી. તેની સાથે ત્યાં એ પોતાના

દિવસો આનંદમાં ગાળતી હતી. તે જવા નીકળી ત્યારે રાજાએ કહ્યું હતું કે મેં તારે માટે તારા લાયક વર શોધી કહાડ્યો છે અને આવતે વર્ષે તેની સાથે તારા લગ્ન કરીશું. હું એને થોડા માસમાં એકાદવાર એ બાળુએ મોકલીશ.

પદ્માવતીના મયાને થોડો સમય વીત્યાબાદ રાજ દરબારમાં ખબર આવી કે અવધૂતોનો વડો રામદાસ બાવો રાજાજીને મળવા આવનાર છે. બાવાઓ ધણા પવિત્ર અને માનનીય સજ્જનો ગણાતા હતા અને તેથી રાજાએ તેનો સત્કાર કરવાને તૈયારીઓ કરવા માંડી. અવધૂત રામદાસનો રાજા પ્રતિ ધણો બાવ હતો અને રાજાનો તેના પર પણ સારો બાવ હતો.

રામદાસ અવધૂત દરબારમાં આવ્યા ત્યારે રાજાએ તેમને સારો આવકાર આપ્યો અને ઉચ્ચાસને બેસાડ્યા. અને કહ્યું “મહારાજા! આપની શી ઇચ્છા છે; શા કારણથી અત્રે પધાનવું થયું તે કહો!”

અવધૂત સાથે બીજા બે ત્રણ બાવાઓ હતા. તેમાં વૃદ્ધ શાંતિદાસ અને ગોપીચંદ પણ હતા, તેમજ બીજા કદાવર અને જોરાવર દશેક શિષ્યો પણ હતા.

રામદાસ અવધૂતે રાજા ને જે કાંઈ કહેવાનું હતું તે કહ્યું અને જે માગણીઓ કરવાની હતી તે કરી. રાજાએ તેમની સર્વ વિનંતીઓનો સ્વીકાર કર્યો અને અવધૂતને સંતોષ્યા. એમને સાધુઓને ભોજન કરાવવું હતું તેનો તમામ ખર્ચ આપવાનો રાજાએ હુકમ કર્યો.

અવધૂતના દસ શિષ્યોમાંથી એક તરણ શિષ્યના ઉપર રાજાની આંખ હતી. એનો ચહેરો એને કંઈક પરિચિત લાગતો હતો.

તેથી રાગ્નએ કહ્યું, “મહાત્મા ! આ બધા શિષ્યો વન-
વાસીઓ છે શું ! શું આવા કદાવર શુરા લોકો વનમાં રહે છે ?
મારા લશ્કરમાં મને આવા શુરવીરોની ઘણી જરૂર છે. એવા
યોદ્ધાઓને મારી નોકરીમાં રાખવા હું ઘણો રાજી છું. ”

રામદાસે ઉત્તર આપ્યો; પરંતુ તે સાંભળવાને રાગ્નના કાન
ખંદેરા થયા હતા. કારણ કે તેનું ચિત્ત એક શિષ્ય ઉપર ચોટ્યું
હતું. એની આકૃતિ ઘણી સુંદર અને બાંધો મજબુત હતા. તેનાં
અંગોમાં વનવાસીઓની કઠિનતા નહોતી, પરંતુ શહેરીઓની યોમ-
ગતાની રેખાઓ હતી !

એણે રામદાસજીનો ઉત્તર સાંભળ્યો હોય એવો ટોંગ કર્યો,
અને વાતમાં ગુંથાવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો; પરંતુ તેની આંખ કેમે
કરી પેલા શિષ્ય ઉપરથી ખસતી નહતી.

આખરે તેણે તેને કહ્યું, “ભલા તરણુ ! તારો ફેટો ઉતાર
જોઈ એ ! તારું કપાળ કેવું છે ? તારો દેખાવ યોદ્ધા જેવો છે કે નહિ ?”

તરણે રાગ્નની આજ્ઞા પ્રમાણે કર્યું. તેના કપાળ ઉપર રાગ્નએ
અમુક ચિન્ન જોયું ! તે જોતાંવારનેજ તેના હોસકોસ ઉડી ગયા !
તેનાથી પૂછી દેવાયું કે તું ક્યાંથી આવ્યો છે ?

તરણે તેના જન્મથી માંડીને તે એક કર સરદારને હાથે ધાવલ
અથને જંગલમાં પડ્યો ત્યાં સુધીનો પોતાનો ઇતિહાસ કહી સંભળાવ્યો.

આ ઇતિહાસ તે પ્રથમથીજ જાણતો નહોત્ય એવો તેણે ટોંગ
કર્યો અને એ સાંભળવામાં જાણે બહુ રસ પડતો હોય એવું ડોળ

ધાત્યું ! તરણે પોતાનો ઇતિહાસ પૂર્ણ કર્યો એટલે રાગ્નએ ત્યાર-
પછીનું પ્રકરણ કહી સંભળાવવાની શાંતિદાસને આજ્ઞા કરી.

શાંતિદાસ કહે, “મહારાજાધિરાજ ! એક દિવસ એક કઠી-
આરાનો છોકરો ગભરાતો ગભરાતો મારી પાસે આવ્યો અને કહેવા
લાગ્યો કે મારા બાપા બહુ માંદા થઈ ગયા છે, માટે મહેરબાની
કરીને તમે ત્યાં આવો અને દવા આપો; નહિતર તે મરી જશે.
આથી હું સત્તર તે કઠીઆરાને ત્યાં જવા નીકળ્યો; અને હાથમાં
ઘંટ લઈને વગાડતો વગાડતો ચાલ્યો. સાથે ઘંટ લેવાનું કારણ
એજ હતું કે જંગલી જનાવરો ઘંટનો અવાજ સાંભળીને નાસી
જાય, અને આપણને રસ્તે જતાં હરકત કરે નહિ. બાવળની ઝાડીઓ
પસાર કરીને અમે જતા હતા, તેવામાં અમારા કાનપર કરુણસ્વર
પડ્યો. કોઈ મહા પીડામાં આવી પડેલા માણસનો તે કરુણસ્વર
હોય એમ લાગ્યું તેથી તે કઠીઆરાને ત્યાં જવાની ધણી ઉતાવળ
હતી છતાં હું સહજ થોભ્યો; અને ક્યાંથી અવાજ આવે છે તે
નહીં કયું. અને જ્યાંથી તે અવાજ આવતો હતો ત્યાં જઈને જોયું
તો આ અમારો શિષ્ય ત્યાં નિરાધાર સ્થિતિમાં પડ્યો હતો ! કોઈ
નીચ અને પાપી માણસ એને ધા કરીને નાસી ગયો હતો. એના
ધા માંથી લોહી વહેતું હતું અને એ દુઃખને લઈને ખૂબ પાડતો
હતો. તે મરણની અણી પર હોય એમ લાગ્યું. અમે એએ મળી
એને ઉંચકી લીધો અને અમારા ઘોડાપર એસાડી અમે કઠીઆરાના
ધર તરફ ચાલ્યા.

આ ગરીબ માણસ તાડછાના બનાવેલા ઝુંપડામાં રહેતો
હતો, અને તેની પાસે થોડે દૂર ગધેડાઓનો તબેલો હતો. મહારાજ

કદાચ એ જગ્યા આપને પરિચિત હશે, કારણ કે હરણો એ દિશામાં બહુ ભટકે છે. આપ તે તરફ શિકારે ધણીવાર જતા હશે.

કદીઆરો ઘણી ખરાબ હાલતમાં હતો. પરંતુ ઈશ્વરની કૃપાએ જડીબુટ્ટીઓ આપવાથી તે બેડો થયો અને પછી ઘણા માસ સુધી જીવ્યો. આ તરણને ત્યાં મૂકી હું અમારા મહે પાછો આવ્યો અને એક વૈદક જાણનાર સાધુને એની સારવાર કરવાને મોકલ્યો. થોડા દીવસમાં તે પણ હરતો ધરતો થયો એટલે તેને અમારા મડમાં લઈ આવ્યા. અમારે ત્યાં આવ્યા પછી અમે એને વાંચતાં શીખવ્યું છે. અને અમારા અવધૂત કહે છે કે આ શિષ્ય ઘણો ભાગ્યશાળી છે.

જેમ જેમ શાંતિદાસનો વૃત્તાંત આગળ ચાલતો ગયો તેમ તેમ રાજાનો ચહેરો ફીકો પડતો ગયો. વૃત્તાંત પૂર્ણ થતાં તેણે કહ્યું, ‘મહારાજ, આ તમારો શિષ્ય ભજનો ગાવાને અને રાખ ચોળીને અલેક જગાવવાને લાયક નથી. એને મને સોંપો તો મારા દરબારમાં એ વધારે સારી સેવા ખજવી શકશે.

અવધૂત રામદાસ કહે, જેવી રાજાજની ઈચ્છા ! ખચ્યા ! ભગવાનદાસ ! તું રાજાજના દરબારમાં રહે ! શ્રી રામની ઈચ્છા છે કે, તારે એ રીતે શ્રી રામની સેવા કરવી.

તરણે શિશુ નમાવ્યું અને કહ્યું, “જેવી ગુરની ઈચ્છા.”

પ્રકરણ ૭ મું.

સંદેશો લખને !

“ફરી એકવાર દુશ્મન હાથમાં આવ્યો છે. હવે ક્યાં જશે?”
એના ગુમાની વિચારથી રાજા આનંદમાં આવી ગયો ! એવાર
અનુભવ થયો છતાં ઈશ્વિરેચ્છાને માન આપતાં શીખવાને બદલે
એતો પ્રમાદીજ રહ્યો !

રાજકુમારી પદ્માવતી ચંપા બાગમાં પોતાની દાસી સાથે
ખુશી આનંદમાં રહેતી હતી. બાગમાં એક હરિણીની માફક આમ
તેમ ભ્રમે અને ગતકાળની તેમજ ભવિષ્યની વાતો દાસી સાથે કરે !
દાસી એને એના લગ્નની વાતો કરી ખીજવે, અને કુમારી દેખીતી
ખીજવાય પરંતુ મનમાં ખુશી થાય. ચિંતા જે વરને યોગ્ય ગણશે
તે યોગ્યજ હશે એવી તેને શ્રદ્ધા હતી.

લગવાન પણ સુખી જીંદગી ગુજરતો હતો. તે દરરોજ દર-
બારમાં જતો. રાજાને પ્રસન્ન કરવામાં તેને વાર લાગી નહિ. પરંતુ
એ રાજાની પ્રસન્નતા માત્ર ઉપર ઉપરનીજ હતી ! કારણ કે તેના
મનમાં તો કાંઈનું કાંઈ થઈ જતું હતું કે આને ક્યારે દૂર કરવાનો
લાગ આવે !

રાજકુમારીના લગ્નનો દિવસ પાસે આવતો હતો. લગ્નની
તૈયારીઓ ધીમે ધીમે થવા માંડી હતી.

એક દીવસ રાજ્યએ કહ્યું, “તરૂણ સરદાર ! આ કાગળ ચંપા બાગના રક્ષક અને મારા વિશ્વાસુ સરદાર કિસનસિંહને ચંપા બાગમાં પહોંચાડી આવશે ? કાગળ ધણો અગત્યનો છે, અને એમાં લખેલી વિગત તે રક્ષકવિના બીજા કોઈના વાંચવામાં આવે નહિ એમ કરવાનું છે. તમારા ઉપર મારો સંપૂર્ણ ભરોસો છે, માટેજ તમને આ કામ સોંપું છું.”

“મહારાજ આપને આમ પ્રશ્ન પૂછવો ઘટે નહિ, આપને તો આજ્ઞા કરવીજ ઘટે. આપનો સેવક તૈયાર છે.” ભગવાને ઉત્તર આપ્યો.

રાજ્યએ સીલ સીકેડા મારીને તૈયાર કરેલો પત્ર તરૂણ સરદારને આપ્યો અને અશ્વપાલને આજ્ઞા કરી કે આ સરદારને આપણી ઉત્તમ કાઠીઆવાડી ઘોડી ‘વિજળી’ આપો. એને ખાસ કામસર નરાથી ચંપાબાગ પહોંચી જવાનું છે.

તરૂણ, ઘોડેસ્વાર થઈ આવ્યો. તેને રસ્તો બતાવવા સાર એક બીજો સરદાર થોડે દૂર સુધી તેની સાથે ગયો, અને બરાબર રસ્તો બતાવી પાછો ફર્યો. જતાં જતાં તે કહેતો ગયો, ‘બુવાન સરદાર આ કામ બરાબર પાર પાડીને પાછો ફરશે તો તું પહેલા વર્ગનો સરદાર થશે, અને રાજ્યજી તને એક ગામ ભેટ આપશે.’

પરંતુ ભગવાને તેના આ મશ્કરીના શબ્દોની દરકાર કરી નહિ, કે તે સાંભળ્યાજ નહિ.

તે ઘોડી દોડાવતો દોડાવતો રસ્તો કાપવા લાગ્યો. રસ્તે જતાં ધણું સુંદર વન આવ્યું અને તેમાંથી પસાર થતાં એક ટેકરી આવી. તે પર ચઢી હેઠે ઉતર્યો એટલે એક નાનકડું ગામડું આવ્યું. સાથ-

કાળનો વખત થયો હતો; ગામડીઓએ રસોઈ કરવાને ચૂકા સળગાવ્યા હતા; પક્ષીઓ માળાઓ તરફ ઉડતાં હતાં; અને ગામવાસીઓ ખેતરેથી ઘેર આવતા હતા. ધર્મશાળા જેવું હતું ત્યાં તેણે મુકામ કર્યો. પહેરવેશ પરથી તે દરબારી છે એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવતું હતું. ગામનો પટેલ, ખચર પડતાં તરૂણ સરદારને પોતાને ત્યાં લઈ ગયો; અને તેની ખૂબ પરોણા ચાકરી કરી. બાજરીનો રોટલો, તરતનું દોહલું ચોખ્ખું દૂધ, કાંદો, મરચું, ચીલડાં, વગેરે ખાવાનું આપ્યું; અને તે થાકેલા મુસાફરે પેટ ભરીને ખાધું. ગામનાં લોકો રાગના નવા સરદારનાં દર્શન કરવા આવ્યાં.

આવી પરોણાચાકરીથી તરૂણ સહજ શરમાયો; પરંતુ તેણે પાછળથી શરમ મૂકી દીધી. તેનો ઇતિહાસ સાંભળીને પટેલના ઘરનાં બેરોઓની આંખમાં આંસુઓ આવી ગયાં. મરદોએ કહ્યું કે ખરેખર એ રાજા અને એ તેનો સરદાર પહાડી હૃદયના માનવીઓ હોવા જોઈએ. માનવી નહિ પરંતુ પશુ હોવા જોઈએ. આવા મુંદર ચહેરાપર ધા કરતાં કેમ હાથ ઉપડ્યો હશે !

રાત્રે નિરાતે ઉઘ આવી અને સવારનું પહેર થતાં તો તેણે જવાની તૈયારી કરી. નાસ્તો કરી લેવાનો પટેલે બહુ આગ્રહ કર્યો, પરંતુ તેણે કહ્યું કે મારે હજી બહુ રસ્તો કાપવાનો છે મારે હું જઈશ.

તે આગળ જવા નીકળ્યો તે વખતે પાણી ભરીને પાછી ઘેર જતી સ્ત્રીઓ સામે મળી. આમ અચાનક સારા શકુન થવાથી સર્વને આનંદ થયો.

ફરી એક રાત્રિ એક ગામમાં ગાળવી પડી ને ત્રીજે દિવસે સવારે એ પહોર દિવસ ચઢ્યા બાદ તે ચંપાબાગ આગળ આવી પહોંચ્યો.

વિશાળ બાગ; વચમાં ઉચો મિનારાવળો ઘોળો મહેલ; ઉપર સ્વચ્છ ભૂરું આકાશ; અને પૂર્વમાં બાલ સૂર્ય એ બધો દેખાવ ઘણો રમણીય લાગતો હતો.

દરવાજા આગળ એક સિપાઈ ડગલો જમીન પર નાખી તે પર પડ્યો હતો. આખી રાત ચોકી કરી મળસકુ થતાં તે સુઈ ગયો હતો. પણ તે અડધો ઉઘડતો ને અડધો જાગતો હતો.

દૂરથી ઘોડાની ખરીનો અવાજ સાંભળીને અડધાં બેડાં થઈ તેણે આંખ આડો હાથ ધરીને જોયું. પાસે આવતાં તેણે ઘોડે-સ્વારના ડગલાપર રાજના લશ્કરીનું ચિહ્ન જાયું, તેથી એકદમ તે ઉભો થયો અને હસીને સલામ કરી.

“ભલા સવાર આ બાગમાં શા મનઃ આવો છો ?” સિપાઈએ પૂછ્યું.

હું તમારા રાજનો લશ્કરી છું અને ચંપાબાગના રક્ષકને આ કાગળ પહોંચાડવા આવ્યો છું.

આપને જરા થોભી જવું પડશે. કારણ કે રક્ષક સાહેબ કામમાં છે, તેમાંથી નવરા થયા વિના કોઈને મળશે નહિ. આજ જરા વિસામો લ્યો.

પણ મારું કામ થવું જરૂરનું છે અને રસ્તો બતાવો સિપાઇએ રસ્તો બતાવ્યો. “પણ પેલો દરવાજો છે તે ઓળંગી જશો એટલે એક ગુલાબની વાડી આવશે, ત્યાં પુવારો છે. તેની પેલી મેર મહેલ છે અને મહેલમાં જવાનો દરવાજો ત્યાંથી પેલી મેર છે. પેલા પુવારા આગળ આપ જરા વિસામો લ્યો. રક્ષક સાહેબ પરવારશે એટલે હું આપને તેડવા આવીશ.”

હીક, કહી તરૂણ સરદાર આગળ ચાલ્યો. પુવારા આગળ એક ઝાડ સાથે થોડી બાંધી તેને થોડું ઘાસ ખાવા નાખ્યું અને ફેંટા ઉતારી તેનું ઓસિકું કરી જરા પડું એમ કરી મુતો. ઉંઘવાનો તેનો વિચાર નહોતો, ન ઉંઘવું એવો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો છતાં મુતો તેવોજ થોડીવારમાં તે નિદ્રાવશ થઈ ગયો; અને ક્યારે નિદ્રામાં પડ્યો તે તેણે જાણ્યું પણ નહિ !

પ્રમાદી માનવી તારી કેટલી નિર્ભયતા ! નિદ્રાને હાથે તું આમ જનાય !

પ્રકરણ ૮ મું.

આખરે મહાત !

તેને મુતોને થોડીવાર થઈ એટલામાં રાજકુમારી દાસીને લઈ બાગમાં ફરવાને નીકળી, હસતી રમતી અને ફૂદતી કહીએ તોપણ ચાલે. એક યુવતીઓ પુવારા આગળ આવી પહોંચી. રાજકુમારીના

પગનાં ઝાંઝરનો અણકારો થતો હતો. અને તેણે પહેરેલાં રેશમનાં કપડાં સૂર્યના પ્રકાશમાં ચળકતાં હતાં.

દાસીએ પ્રથમ પેલા તરણને જોયો. તેથી તેણે સાન કરી રાજકુંવરીને ધીમેથી ચાલવાનું કહ્યું; અને પેલો અન્નપ્ત્યો તરણ મુસાફર સુતો હતો તે તેને બતાવ્યો. બેઉ વિસ્મય પામ્યાં. દાસી કુંવરીને કુવારાની એક બાબુએ ઊભા રહેવાનું કહી તરણ પાસે ધીમે ધીમે પગલે ગઇ.

તેનું સૌદર્ય જોઇ તે અકિત થઇ ! અને રાજકુંવરી પાસે જઇને કહે કે નક્કી આને તંને પરણવાને માટેજ રાજાજીએ મોકલ્યો હશે. આવો જુઓ તો ખરાં ! પરંતુ પદ્માવતીએ એનો હાથ તરછોડ્યો અને કહ્યું કે પારકા પુરૂષને જોવાનું મારે શું કામ છે ? દાસીએ ખુબ આગ્રહ કર્યો એટલે આખરે તે જોવા ગઇ. નિદ્રામાં પડેલા તરણને જોતાં વારજ તેના હૃદયમાં એના ઉપર હેત ઉભરાવા લાગ્યું. પણ તેણે તે છુપાવવાનો યત્ન કર્યો. દાસી તરત સમજી ગઇ અને કુંવરીને ખીજવવા લાગી.

એટલામાં દાસીની દષ્ટિ તરણના પટામાં કાગળ હતો તેનાપર પડી. દાસી સહજ અટક્યાળા સ્વભાવની હતી. તેમાં વળી જુવાનીના દિવસો હતા એટલે પૂછવુંજ શું ! જરા તોફાન કરવાની તેની વૃત્તિ થઇ. જરૂર આ રાજાજીનો કાગળ હશે અને એ લાવનાર રાજાજીનો જમાઈજી હશે, એમ કુંવરીને કહી તેણે કાગળ લેવાનો વિચાર કર્યો. કુંવરીએ પહેલાં તો ના કહી પણ પળે પળે

તેનો હેતુભાવ વધતો જતો હતો. તરૂણ તેનો સ્વામિ થઈ ચૂક્યો ન હોય એવું હેત તેનાપર એને આવવા માંડ્યું હતું. છતાં રખેને તરૂણ જગી ઉઠતાં તેની દૃષ્ટિ પોતાપર પડે એવા વિચારથી તે કુવારાની પેલી બાબુએ જમને ઉભી. તેનું શરીર ત્યાં ઉભું, પરંતુ તેનું ચિત્તતો તરૂણ પાસેજ રહ્યું !

દાસીએ ધીમે રહીને કાગળ સેરવી લીધો અને જાણે હવામાં ચાલતી ન હોય એમ અવાજ કર્યા વિના કુંવરી પાસે આવીને ઉભી. એણે પત્ર વાંચવા માંડ્યો, તો એણેનાં ગાત્ર શીથિલ થઈ ગયાં ! એણેના વિસ્મયનો પાર રહ્યો નહિ ! એણેના શોકની સીમા રહી નહિ !

રાજના પાપી હૃદયે ભાગ્યની સામે થવાને હજી પણ વધારે આગળ પગલાં ભરવાને પત્રમાં શું લખ્યું હતું તે જોઈએ.

“ચંપાબાગના મારા વિશ્વાસુ રક્ષક સરદાર ઈન્દ્રસેન જોગ-આ કાગળ લાવનાર તરૂણ સરદારને તમારે પોતાને હાથે તમારી તલવારવડે કતલ કરવો એવો મારો હુકમ છે એનો અમલ તુરતા-તુરત કરવો અને અમે ત્યાં આવીએ ત્યારે ચંપાબાગે આવવાના રસ્તાપર એ તરૂણનું માથું એક વાંસપર ખોસેલું જોઈએ. એજ.”

હેઠે રાજની સહી હતી એટલુંજ નહિ પરંતુ આખો કાગળ રાજએ પોતે સ્વહસ્તે લખ્યો હતો.

રાજકુંવરીના સંતાપનો પાર રહ્યો નહિ ! પણ સંતાપ કે શોક કરવાનો સમય ન હતો. તરૂણ ક્યારે ઉઠશે ? ઉઠીને શું કરશે ?

તે કાઈ જાણતું નહતું. એક ક્ષણમાં કુંવરીએ શું કરવું તેનો નિશ્ચય કરી દીધો.

દાસીને ત્યાં ઉભા રહેવા અને સાવચેત રહેવા કહી પોતે એક હરિણીની માફક મહેલ લણી દોડી, ત્યાં પહોંચી, ઉપર ગઈ, કપ્પાટ ખોલ્યું, એક મોટો ચોપડો કહાડ્યો, ખોલ્યો, તેમાંથી રાજની સહી સિક્કા સાથેનો એક કારો કાગળ હતો તે કાઢ્યો, અને ખડીએ કલમ લઈને તેમાં નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે લખ્યું અને રેતી નાંખી પત્ર તૈયાર કરી દીધો.

“ચંપા બાગના મારા વિશ્વાસુ રક્ષક સરદાર ઈન્દ્રસેન જીમ, આ કાગળ લાવનાર તરૂણ સરદારને સહજ પણ વિલંબ કર્યા વિના મારી પુત્રી સાથે પરણાવી દેવો એમ મારી ઈચ્છા છે. એ હુકમ તમારે સત્વર પાળવો અને કાંઈ પણ શંકા થાય તો તેનો ખુલાસો મેળવવાને થોભવું નહિ. અમો થોડા દિવસોમાં ચંપાબાગ તરફ આવીશું ત્યારે બધો ખુલાસો થશે. એજ—”

જેવી ત્વરિત ગતિએ તે મહેલમાં આવી હતી, તેવીજ ગતિએ હરિણીની માફક તે દોડતી દોડતી ડ્રવારા પાસે જઈ પહોંચી. તરૂણ હજી પણ ઉઠતો હતો. દાસીએ કાગળ લીધો, વાંચ્યો, પાછો વાળી દીધો અને તરૂણ પાસે જઈ તેના કમરપટામાં ખોસી દીધો.

દાસી પાછી ફરતી હતી એટલે તરૂણે પાસું ફેરવ્યું. બેઠને લય લાગ્યો કે આપણી ચોરી પકડાઈ જશે. પણ તરૂણ એવો તો

ભરનિદ્રામાં હતો કે કડી એના કાનમાં શાંખ ડુંકરો હોત તોપણ તે જાગત કે નહિ એ કહેવાય નહિ !

હવે તરૂણ નિર્ભય છે અને આપણે પણ નિર્ભય છીએ એવો વિચાર કરતી ખેડ જણીઓ મહેલમાં ગઈ. ત્યાં પહોંચતાં સુધી તો કુંવરીએ હીંમત પકડી, પરંતુ ત્યાં જતાં ગાદીપર પડી અને ખુબ રડી. દાસીએ તેને આમ કરવું એ કેટલું બધું ભયભરેલું છે એ વાત સમજાવી અને શાંત પાડી. પછી તેને થોડોક મેવો ખવરાવ્યો.

એટલામાં ભગવાનને, સિપાઈ રક્ષક પાસે તેડી ગયો. રક્ષકે તેનું આવવાનું કારણ પૂછ્યું એટલે ભગવાને પેલો કાગળ કમરપટામાંથી કાઢીને આપ્યો. તેને ખચ્ચર ન હતી કે આ કાગળ રાજાએ આપેલો તે નથી.

ઇન્દ્રસેને પત્ર લીધો, ખોલ્યો, અને વાંચ્યો. વિસ્મય પામ્યો. રાજાની સહી અને સીલ બરાબર તપાસી જોયાં. તેની ખાત્રી થઈ કે કાગળ રાજાનોજ મોકલેલો છે. તેણે તુરત કાગળ લાવનાર તરૂણનો રાજાના જમાઈ તરીકે સત્કાર કર્યો. તેને આવી ગુણીઅલ અને સ્વરૂપવાન કન્યા મળવા બદલ મુખ્યારક્ષાદી આપી. અને તુરત તુરત લગ્ન કરવાની તૈયારીઓ કરવા હુકમ આપ્યો.

રાજકુંવરીને ખોલાવી તેણે રાજાનો પત્ર વાંચ્યો, અને તે લાવનાર આ તરૂણ છે એમ કહ્યું. રાજકુંવરી જાણે આ પત્ર અથમજ વાંચતી હોય તેમ વાંચી ગઈ-શરમાઈ, અને તીચું જોઈ રહી !

ખીજે દીવસે સવારે સૂર્યોદય થતાં રાજકુંવરીનાં લગ્ન લગવાન સાથે કર્યાં. હવે રાજના જમાઇને કાંઈ એકલો લગવાન કહેવાય ? માટે હવે એને લગવાનસિંહ કહીશું. પાસે એક નાનકડું એજ રાજના તાબાનું ગામ હતું ત્યાંનાં લોકોને રાજકુંવરીની ધન્યતાથી એક મોટી મીજબાની આપવાનું હતું. બેવાર મૃત્યુના પંખમાંથી બચેલો અને આજે આમ રાજકુંવરીને પરણવાનો પ્રસંગ આવ્યો માટે લગવાનસિંહે ધન્યરતો ઉપકાર માન્યો. પરંતુ હજી પોતાની વાત બહાર પાડવાની તેની હિંમત ચાલી નહિ. તેમજ રાજકુંવરી પણ પોતે રચેલા કાવતરા આખત ચૂપકીદી પકડીનેજ બેઠી.

એવામાં એવું બન્યું કે રાજની કચેરીમાં જે રાજકુંવર સાથે પૂજાવતીનાં લગ્ન નક્કી કર્યાં હતાં તે મૃત્યુ પામ્યાના સમાચાર આવ્યા, તેથી ધાર્યા કરતાં રાજ ચાર દહાડા બેલો, પુત્રીને આ સમાચાર કહેવાના અને તેના શોકને શાંત પાડવાના ધરાદારી ચંપાબાગ તરફ જવા નીકળ્યો. પણ ચંપાબાગમાં જે ઇતિહાસ રચાયો હતો તેની તેને કલ્પના સરખી પણ હતી નહિ !

ચંપાબાગ આગળ આવતાં તેણે આમ તેમ દષ્ટિ નાખવા માંડી કે પોતાના દુરમનનું માથું ક્યાં મૂકેલું છે ! પરંતુ તેનું કાંઈ નિશાન સરખું પણ જણાતું નહિ; તેથી તેના મનમાં ચિંતા થવા લાગી. તેણે ઉતાવળે જરા માંડયું. બાગના દરવાજા આગળ આવતાં બાગમાં તો મોટો આનંદ ઉત્સવ થતો જોયો.

એક ઉચ્ચ આસન ઉપર તેની પુત્રી ભગવાનસિંહ સાથે બેસી હતી અને લોકો મીજબાની ઉડાવતા હતા.

રાજા વિસ્મય પામ્યો અને તેનું મોં ઉતરી ગયું ! પણ હવે કાંઈ જિતાવળું પગલું ભરવામાં માલ નથી એવું તે સમજી ગયો. અને જાણે કાંઈ નવીન ન લાગતું હોય તેમ આગળ વધ્યો. રાજાજીની સ્વારી આવતી જોઈ સૌ તેમને નમન કરવા સામાં ગયાં. ઇન્દ્રસેન પહેલાં પહોંચ્યો અને તેની પૂઠે ભગવાનસિંહ તથા પદ્માવતી ગયાં. ઇન્દ્રસેનને આદેશો લાવી રાજાએ સમાચાર પૂછ્યા. તેનું કહ્યું સાંભળીને રાજા વિસ્મય પામ્યો. પણ હવે તેનો પરાજય થયો હતો એવી તેની ખાત્રી થઈ જાવી સાથેના યુદ્ધમાં આખરે પોતે હાર્યો એમ કબુલ કરવું પડ્યું. પોતાનો કાગળ તેણે જોવા માગ્યો અને વાંચી જોતાં ખાત્રી થઈ કે આ તરણુના રક્ષણમાં દેવી હાથ હોવો જોઈએ. અને દેવ-ચ્છાની સામા થવું એ મુખ્યમનું કામ છે.

પછી તેણે લોકોને કહ્યું કે આ લગ્નથી મને ધણો આનંદ થયો છે. લોકોએ હર્પના પોકાર કર્યા અને માર્ગમાં પ્રલોનો વરસાદ વરસી રહ્યો. રાજાએ કહ્યું, “આ મારા જમાઈ સુંદર કપડાં પહેરીને કે અલંકાર ધાલીને આવ્યા નથી માટે તમારે ખેદ પામવાનું કારણ નથી. બહારથી ગરીબ દેખાતા આ મારા જમાઇનું હૃદય ધણું સુંદર છે. અને તે ધણું ઉત્તમ કૂળના છે. એમના પૂર્વજો શ્રીરામની સેવામાં હતા, અને રાવણને હરાવવામાં તેમણે ધણી મહેનત કરી હતી. આજથી અમે એ એકજ ગાદીપર બેસીશું અને એની સલાહ વિના હું એકપણ ડગલું આગળ ભરીશ નહિ !

મનમાં તે પછી એણે પશ્ચાતાપ કરવા માંડ્યો કે પહેલેથીજ
 જો મેં ભાવી સાથે બાથ ભીડી ન હોત તો મારો કેટલો અધો
 વખત શાંતિમાં જાત; કેટલી ચિંતાઓથી હું મુક્ત રહેત; કેટલાં
 પાપકર્મોની જવાબદારીમાંથી છૂટો રહ્યો હોત; શાંત જીવનમાં હું,
 કેટલાં લોકોપયોગી કામો કરી શક્યો હોત ! મારી પ્રજાને કેટલી
 સુખી કરી શક્યો હોત ! પણ હવે પશ્ચાતાપથી ક્ષણ શું ? મનકાળને
 વીસરી જઈશ અને ભવિષ્યનો ખોટો વિચાર કરવાને બદલે, હું,
 હજી જેટલા વર્ષ જીવવાનું બાકી છે તેટલામાં અને તેટલું સદ્ગુણી
 જીવન ગાળીશ !

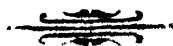
તે એકલો નિશ્ચય કરીનેજ બેઠો નહિ, પરંતુ કરેલા નિશ્ચયને
 અમલમાં મૂક્યો.

સ મા પ્ત.

❧ અમૃત વચનો ❧

- ૧ માણસ ગમે તેટલો ગરીબ હોય તો પણ જો તે ધારે તો પરોપકારનાં કામ કરી શકે છે.
- ૨ દયાનાં કામો કરવામાં પોતાના દુઃખને ગણુકારવું નહિ.
- ૩ જો બધા એક બીજાને મદદ કરે તો જગતમાંથી ઘણું દુઃખ ઓછું થાય.
- ૪ જે માણસ બીજા માણસનો અપરાધ ક્ષમા કરે છે, તેના દોષ ઈશ્વર પણ ક્ષમા કરે છે.
- ૫ ખરી ક્ષમા ત્યારેજ કહેવાય કે દુશ્મનનું પણ હિત કરાય.
- ૬ બીજાનો બચાવ કરવો એજ મોટામાં મોટી બહાદુરીનું કામ છે.
- ૭ જાહું બોલીને જીવવું એ નકામું છે, પણ સાચાને મારે મરવું એ ઘણું સાફ છે.

આલ્પવાર્તાવલિની મંજુર થયેલી પ્રાતઃગો.

(ફરેકની કિંમત એક આના છે.)

૧. મહારાજા આશ્રમના (પાણજીશ્રીના સર્વિયો)

૨. સત્વરથી પાઠ કર ( )

૩. વર્ણ દર્શાવો ( )

૪. વર્ણના મિત્રસભા

૫. રત્નમંડળના આગક્રમાર.

૬. વિદ્યાર્થીઓ અને વિદ્યાર્થિનીઓ

પહેલી વખત પ્રાતઃગોના સરકારના તેમજ સ્થાનિક, જાતીય અને રાજ્ય સંસ્થાના કેળવણી ખાતા તરફથી પ્રત્યામ ને લાવવાની તરીકે મંજુર થયેલી છે. અને છેલ્લી વખત પ્રાતઃગોના સરકારના કેળવણી ખાતા તરફથી પ્રત્યામ તરીકે, ને પડોદરા, બાવલનગર ને જુનાગઢના સંસ્થાના ખાતા તરફથી પ્રત્યામ ને લાવવાની તરીકે મંજુર થયેલી છે.

પરથી પ્રાતઃગોનીયેન સ્થળેથી મળશે

આલ્પવાર્તાવલિ, આલ્પવાર્તાવલિ પ્રકાશન મંદિર

સુરત

સોનીગોઆ-સુરત

Published by: Voorbal H. Mehta, D. T. and

Dayashankar B. Shukla.

Rabhasitya Prakash Mandir, Soufalia, SURAT

—Printed by—

THAKORDAS MANSING AT THE "SURAT CITY"

PRINTING PRESS, NEAR CHOWTA BRIDGE, SURAT

